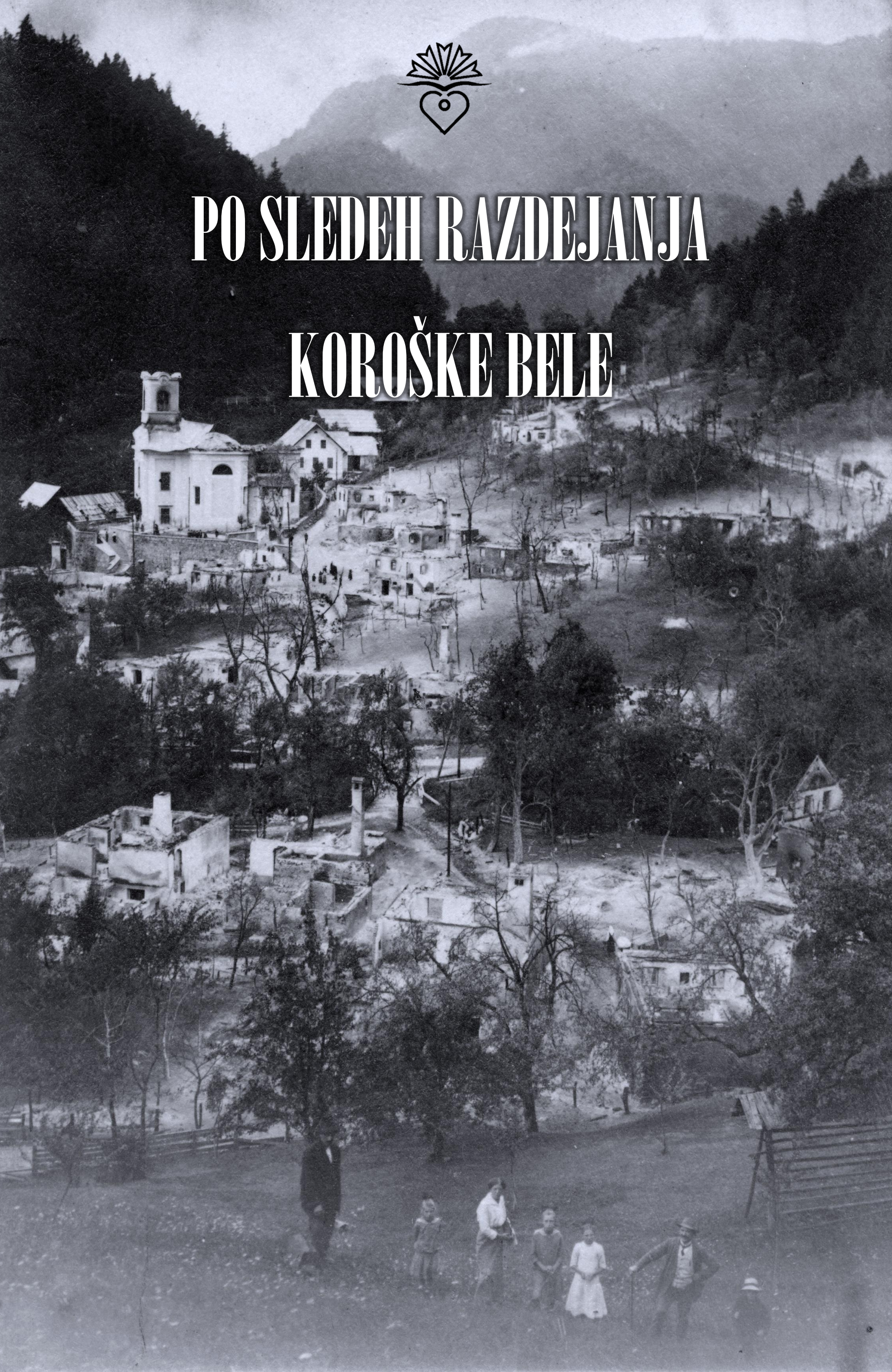

PO SLEDEH RAZDEJANJA

KOROŠKE BELE

POGORELCI, Koroška Bela 1917 / Foto: iz osebnega arhiva Vlaste Vidic

Koroška Bela, 15. avgusta 1917. »Včeraj je bil pravi sodni dan posebno za prijazno, mično, lepo vas Koroško Belo na Gorenjskem. Italijanski letalci so ta prijazni, gosto obljudeni kraj izpremenili v pravo grobljo, dasi niso imeli tu čisto ničesar iskati.«

SLOVENEČ, Štev. 186, letnik XLV

»Po sledih razdejanja Koroške Bele, 2017«

Avtorji besedil:

Marija Palovšnik, Petra Alič, mag. Matjaž Ravbar, Franc Košir, dr. Marko Potočnik, mag. Katja Operčkal, mag. Tjaša Pristov, Janez Sterle, Marko Zupančič, Darja Jakopič

Avtorja pesmi: Anton Triplat, Franci Tušar Avtorica spremne besede: Vera Pintar Lektoriranje: Marija Palovšnik, Polona Torkar Urednica: Petra Alič

Naslovnica: Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice Oblikovanje: Petra Alič Tisk: Antus, d.o.o., Jesenice

Izdalo in založilo

FARNO KULTURNO DRUŠTVO KOROŠKA BELA
ob stoletnici bombardiranja Koroške Bele 14. avgusta 1917

Naklada

350 izvodov

Katalog k razstavi »Po sledih razdejanja Koroške Bele, 2017« sofinancira Občina Jesenice. Brezplačna publikacija

Koroška Bela, avgust 2017

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Koroška Bela)"1917"

PO sledih razdejanja Koroške Bele / [avtorji besedil Marija Palovšnik ... [et al.] ; avtorja pesmi Anton Triplat, Franci Tušar ; avtorica spremne besede Vera Pintar]. - Koroška Bela : Farno kulturno društvo, 2017

ISBN 978-961-92180-1-3
I. Palovšnik, Marija

291153664

Kazalo

	
UVODNIK	1
Žive naj zgodovinski spomini.....	1
0 razstavi »Po sledih razdejanja Koroške Bele, 2017«.....	2
Stoletnica bombardiranja Koroške Bele 14. avgusta 1917.....	3
K zgodovini župnije Koroška Bela, Spominski zapiski 1914—1919.....	9
Materi za god iz tujine!.....	15
Častni občan Koroške Bele dr. Matko (Matevž) Potočnik, solnik in zgodovinar.....	15
Uporabljeno gradivo za razstavo »Po sledih razdejanja Koroške Bele, 2017« in publikacijo.....	17

PRILOGA

Odšlikave iz mozaika preteklosti v našem času, KOROŠKA BELA 2017.....	17
Koroška Bela njeta v likovnih delih učencev.....	18
Stenske poslikave na fasadah Blanskih stavb	19
Gledališče - Piknik na bojišču.....	20
VR instalacija.....	21
Ohranjanje tradicij	
Streljanje z možnarji.....	21
Pritrkavanje in pesem štirih.....	21
Dobrote iz domačih ognjišč.....	22
Prostor — Kulturna dediščina.....	22
Zgodovinske zabeležke.....	23
Kulinarika - »Kruha ne naredi moka, ampak roka«.....	23
Prva pesem.....	24
Podobnica.....	24
Dogodke na vasi so omogočili.....	24

UVODNIK

Koroška Bela je danes vas z 2.000 prebivalci, še vedno stisnjena pod vznožje Belščice, med hribe Strana, Alniče in Malnež, dobro vidna z avtoceste Vrba-Hrušica. Ima bogato, a žal še ne dovolj raziskano zgodovino.

Nad to vasjo so se v dolгих stoletjih njenega obstoja večkrat zgrnili črni oblaki, kar nam pričajo razni ohranjeni zgodovinski viri. Razne nesreče, požari, poplave, potresi, posipanja..., so si sledile druga drugi, a prebivalci kljub naštetim tegobam v dolini pod Belščico niso obupali in še danes vztrajajo.

V času I. svetovne vojne je bila v takratni Avstro-Ogrski monarhiji to vas, ki ni bila na neposredni frontni črti, je pa veliko pretrpela, saj so jo v avgustu 1917, iz še ne docela raziskanih razlogov, bombardirala italijanska letala, ki so povzročila ogromno razdejanje. Zgorelo je veliko hiš. Lahko rečemo, da so naši predniki leta 1917 vedeli, kaj je to brezdomstvo, begunstvo, revščina in lakota. V nekaj urah so bili ob vse premoženje. Ohranili so le gola življenja in tisto, kar so imeli na sebi.

Dogodek je z leti šel v pozabo, za kar je bilo več razlogov. Prebivalci so veliko ohranjenega pisnega in fotografskega gradiva zaradi razmer v II. svetovni vojni poskrili po domovih, potem pa nanj pozabili ali pa se je drugače uničil. Glavni razlog pozabe pa je zagotovo nenaklonjenost povojnih oblasti do ohranjanja spomina na I. svetovno vojno. In tako Blani o dogodku po 100 letih sploh še nimamo konkretnega dokumenta, poročila, ki bi podrobno razložil in opisal vse okoliščine. Žal so tudi žive priče tragičnega dogodka že pomrle.

V letu 1999 smo ustanovili Farno kulturno društvo Koroška Bela, ki deluje s statusom delovanja v javnem interesu na področju kulture, in ga štejemo za naslednika v letu 1907 ustanovljenega Slovenskega katoliškega izobraževalnega društva Koroška Bela. Očitno se je ohranil duh takratnega časa in prenesel v sedanost, saj smo člani novoustanovljenega društva, ne da bi vedeli, društveni program zastavili na zelo podobnih načelih, kot naši predhodniki. Ena izmed nalog sedanjega društva je tudi ta, da vse take in podobne dogodke iztrga iz pozabe in jih na verodostojen način predstavi danes živečim prebivalcem Koroške Bele in slovenski javnosti.

Da se bo tragični dogodek bombardiranja primerno obeležil, ohranil v spominu, da so stekle raziskave in se poiskale pisne informacije in slikovno gradivo, ki še obstaja, da so se aktivirale osebe za raziskavo tovrstnih dogodkov, gre zahvala predvsem Petri Alič, Blanki, raziskovalki, ki je vneta zagovornica ohranitve kulturne dediščine in resničnega zgodovinskega spomina. Pri delu ji je pomagal tajnik društva Andrej Palovšnik.

Ugotavljamo tudi, da je vse več mladih ljudi, prebivalcev Koroške Bele, Blanov, ki jih zgodovina I. svetovne vojne zanima, ki so željni poglobiti svoje znanje o zgodovini

kraja, v katerem prebivajo, ki hočejo Koroško Belo spet postaviti na zemljevid Slovenije, na mesto, ki ga je nekoč že imela, kot samostojna občina s svojo upravo in svojim županom.

Naša zahvala gre tudi vsem, ki ste z razumevanjem pristopili k projektu in ga podprli tako finančno, kot z dobrimi deli in besedami in s tem, da ste pokazali zanimanje in se boste dogodkov v okviru projekta tudi udeležili. Dokazali smo in bomo, da s skupnimi močmi lahko premikamo gore.

Marija Palovšnik

predsednica

Farnega kulturnega društva Koroška Bela

Žive naj zgodovinski spomini

Bolj kot bogastvo zgodovine je pomemben odnos človeka in naroda do nje. Slovenci v svoji zgodovini nismo bili gonilna sila za velikimi bojnimi pohodi, osvajanji in porazi. Nismo imeli svojih ter veličastnih kraljev in cesarjev, in naše ozemlje tako ni polno prav takih palač. Vendar pa nas pogled v preteklost opominja, da smo Slovenci mnogokrat morali braniti svoje ozemlje, premoženje in jezik kot osnovo svoje lastne kulture, na primer v času kmečkih uporov, marčevske revolucije 1848, bojev Slovencev na soški fronti v prvi svetovni vojni, Maistrovega boja za Maribor in severno mejo, vsesplošnega upora proti fašizmu v letih 1941 – 1945, 10-dnevne vojne za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo in nenazadnje, da bo prišlo do implementacije arbitražnega sporazuma z Republiko Hrvaško.

Letošnje leto se spominjamo dogodka, ki se je zgodil pred stotimi leti. Pretresljivi dogodek, ki se je na Koroški Beli zgodil tistega tragičnega avgustovskega dne, je bil del bojevanja, ki se je na našem ozemlju odvijalo v času Velike vojne oziroma prve svetovne vojne, kot jo navadno poimenujemo danes. V tistem času so letala pomenila eno izmed novih orožij – orožje, ki je iz fronte vojno prineslo bližje domu, v zaledje, orožje, s katerim so se ob napadih na posamezne strateške točke vršili tudi napadi na civilne objekte – bolnišnice, tovarne, železnice, mesta, vasi, domove.

Natanko 14. avgusta 1917 je okrog 15 italijanskih letal odvrгло zažigalne bombe na Koroško belo. Kmalu je bila vsa vas v plamenih. Požar je uničil 46 hiš, cerkev in terjal dve smrtni žrtvi. Eden izmed njiju je bil Alojz Mencinger, drugi pa moj sorodnik Franc Pesjak, o katerem mi je pripovedovala babica. Lahko si samo predstavljamo, kako hude so bile posledice. Čas vojne, v katerem so živeli prebivalci, je bil težak. Živeli so v velikem pomanjkanju. Primanjkovalo je vsega, še posebno hrane. Zgodovinski dokumenti pričajo o tem, da so za pomoč v

obliki hrane zaprosili občino in da so jim krajani priskočili na pomoč tudi pri obnovi domov.

Posledic vojna ni pustila le med vojaki na fronti, temveč je močno vplivala tudi na življenje ljudi. Izkazalo se je, da je bila vojna Velika tudi zato, ker je spremenila vsakdan civilnega prebivalstva, njihove navade in običaje. Dokumenti pričajo o tem, da je v prvi svetovni vojni padlo 35 tisoč slovenskih vojakov, za seboj pa je pustila tudi veliko vojnih invalidov in vojnih vdov, ki so morale skrbeti za veliko število vojnih sirot. Kljub temu si padli niso zaslužili dovoljšnjega prostora v kolektivnem zgodovinskem spominu. Zato je zelo pomembno, da se takih dogodkov spomnimo, zgodovinska dejstva in njihova sporočila prenašamo na mlajše rodove ter skrbimo, da ne gredo v pozabo. Pomembno je, da se s hvaležnostjo v srcu poklonimo tudi vsem padlim slovenskim vojakom, ki so se žrtvovali v boju za domovino, ki jo imamo.

Z vojnami izgubljam, trpimo, in ko se končajo, obljubimo: »Nikoli več!«. Tako so pravili tudi tedaj, a vojna se je kmalu ponovila. Bila je še hujša, še bolj uničevalna. In tudi ob zadnji vojni, ki se je ne dolgo nazaj odvijala v naši domovini, smo si to obljubili. Gotovo velja, da je zgodovina učiteljica narodov, a žal se ljudje iz nje ne naučimo prav dosti – gotovo ne toliko, da bi ne ponavljali napak. Si upamo še enkrat drug drugemu pogledati v oči in tokrat več kot le obljubiti: »Nikoli več!«?

Hvala krajanom Koroške Bele za osvežitev spomina na dogodke pred stotimi leti.

Vera Pintar

podžupanja Občine Jesenice

RAZSTAVA

»Po sledih razdejanja

Koroške Bele, 2017«

»Po sledih razdejanja Koroške Bele, 2017« je prva pregledna razstava fotografskega in dokumentarnega gradiva ter likovnih del, ki se nanašajo na tragični dogodek med prvo svetovno vojno, ko so 14. avgusta 1917 italijanski letalci bombardirali vas Koroško Belo. Požar jo je posledično skoraj popolnoma uničil. Nanašajoč se na pridobivanje denarne državne podpore za obnovo vasi in ohranitev ozemlja Koroški Beli po prvi svetovni vojni, izpostavljam profesorja in zgodovinarja dr. Matka Potočnika (1872-1967), častnega občana takrat še občine Koroške Bele (1933), ki je priskrbel denarno pomoč 77 domačinom in je leta 1922 sodeloval pri razmejitvi državne meje z Avstrijo.

Na razstavi je predstavljeno gradivo, ki ga hranijo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, Nadškofijskem arhivu v Ljubljani, Gorenjskem muzeju v Kranju, Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, Vojaškem muzeju Slovenske vojske, Narodni in univerzitetni knjižnici, Gornjesavskem muzeju Jesenice, arhivu Savskih elektrarn v Mostah, predstavljena pa so tudi fotografije in likovna dela iz osebnih zbirk domačinov ter dr. Marka Potočnika, vnuka prej omenjenega dr. Potočnika.

O razstavi

Razstava dokumentarnih fotografij (13) s prizori različnih pogorišč na Koroški Beli, s pogorelci, domačini in vojaki na fotografijah, ki prikazujejo že pričeta obnovitvena dela na ruševinah stavb in vaški cerkvi. Ob omenjene fotografije umeščam današnji pogled na takrat zabeležene ruševine na pogorišču in fotografije ohranjenih kamnitih vhodnih portalov z letnicami 1918, 1919 in 1924, ki jih je v fotografski objektiv ujel Miro Podgoršek.

Fotografije pred letom 1917 zgrajenih gospodarskih in inženirskih objektov ter takratnih stavb v neposredni bližini Koroške Bele (kot možne strateške točke bombardiranja) postavljam za stara okna nad izrezom topografskega zemljevida Avstro-Ogrske iz leta 1914. Med te fotografije umeščam arhivske sezname (4) oz. izkaze z različnimi ocenami in zneski škode in podpore, namenjene oškodovancem s Koroške Bele, z Javornika in Jesenic, ter listino (1) s seznamom pogorelcev – domačinov. V popisih oškodovancev je natančno opredeljeno območje in obseg pogorišča ter vsebina nastale škode. Dejanska prejeta denarna podpora pogorelcem v okviru razstave ni izkazana.

Na razstavi so predstavljena originalna likovna dela iz zasebnih zbirk, reprodukcija stenske poslikave z motivom požgane vasi, vse so delo avtorja Franceta Kreuzerja, portret dr. Matka Potočnika in njemu podarjeno likovno delo z motivom Koroške Bele neznanega avtorja.

Za zaprto vitrino, v osredje prostora, umeščam podobo Koroške Bele pred razdejanjem leta 1917 in izvorno fotografijo pogorelcev na ruševinah svojega doma. V vitrino vmeščam tudi ohranjena zahvalna pisma pogorelcev, ki so v težkih časih zmogli zapisati zahvalne besede za prejeto denarno pomoč dr. Matku Potočniku. Ravno ta pisma so vez in povod za predstavitev profesorja in zgodovinarja dr. Potočnika v okviru te razstave. Pisma dokazujejo, da so v letu 1921 (čez več kot tri leta) pogorelci prejeli državno pomoč. Dr. Matko Potočnik je bil hkrati tudi izvedenec razmejitvene komisije za državno mejo l. 1922. Koroški Beli je ohranil planino Svečico /Korenščico/. Predstavljam ga zgolj z delom arhivskega gradiva, ki ga je hči po njegovi smrti ob otvoritvi spominske plošče leta 1968 izročila takratnemu jeseniškemu muzeju.

Razstavo iz interjerja selim tudi v zunanji prostor, na rob pogorišča. Za okenskimi odprtinami stavb, ki jih avgusta 1917 ognjeni zublji niso zajeli, bodo umeščene reprodukcije starih fotografij z žanrskimi

prizori, ki jih na tej cesti danes več ni in odslikavajo vaško življenje pred in po letu 1917. Po njej so hodili in si pogorišče ogledovali (1917) tudi številni dostojanstveniki; nekatere med njimi predstavljam tudi na razstavi.

O razdejanju Koroške Bele so pisali vsi takratni časniki: Slovenec, Slovenski narod, Ilustrirani glasnik, Grazer Tagblatt, Salzburger Volksblatt ipd. Izvorno poročilo, objavljeno v Slovencu, je predstavljeno v galerijskem prostoru. Sto let kasneje, če izvzamemo razna netočna pisanja in prepisovanja, pa je o tragičnem avgustovskem dogodku iz leta 1917 na Koroški Beli zapisanega in javno objavljenega malo. Razdejanje na Koroški Beli (1917) je navedeno in tudi slikovno prikazano v poglavju Bombardiranje civilnih objektov v okviru razstave »V zaledju soške fronte, 2015«, virtualne razstave, ki je na ogled na portalu SISTORY: Zgodovina Slovenije.

K razstavi

Za pojasnila, razjasnitev vzrokov in ozadja dogodka ter zgodovinskih dejstev o bombardiranju Koroške Bele leta 1917 sem k sodelovanju povabila mag. Matjaža Ravbarja, višjega kustosa za zbirki vojaškega letalstva in zračne obrambe ter ognjevarnega orožja pri Vojaškem muzeju Slovenske vojske. Na naslednjih straneh je tako prvič objavljen zapis o Koroški Beli in letalskem bombardiranju z dne 14. avgusta 1917. V dvorani Kulturnega hrama bo mag. Ravbar izvedel predavanje o letalstvu med prvo svetovno vojno in na podlagi do sedaj znanih dejstev spregovoril tudi o bombardiranju Koroške Bele.

V katalogu k razstavi je objavljen tudi kulturno-zgodovinski oris Koroške Bele med prvo svetovno vojno. Takratni župnik Franc Košir (1863 – 1953) je v Kroniki župnije pisal o načinu življenja na Koroški Beli. Natančno je opisal tisti tragični dan, okoliščine in posledice razdejanja, ki so jih doživeli (in doživljali) prebivalci Koroške Bele.

O usodah naših slovenskih vojakov daleč stran od doma, na vojnih poteh in bojnih poljanah med prvo svetovno vojno nam bo predaval mag. Marko Štepec, muzejski svetnik, vodja kustosov in skrbnik zbirke za prvo svetovno vojno v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije.

Eden izmed ciljev te razstave je zbrati dodatno (še neodkrito) gradivo ter ga posredovati strokovnim institucijam in kompetentnim osebam v želji, da bi se tragični dogodek, ki se je na Kranjskem primeril 14. avgusta 1917, opisal in orisal v celoti.

Petra Alič, avtorica razstave

RAZSTAVIŠČE

Kulturni hram na Koroški Beli,
Cesta Ivana Cankarja 17

mag. Matjaž Ravbar

Stoletnica

bombardiranja Koroške Bele 14. avgusta 1917

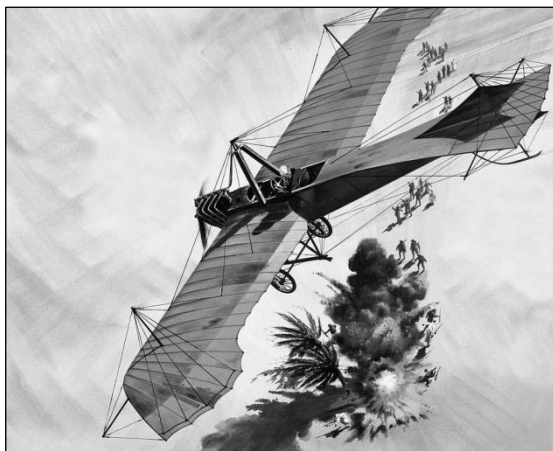
Avgusta mineva sto let od letalskega napada na Koroško Belo, za večino laične javnosti povsem nepoznan dogodek, ki pa je ostal v kolektivnem spominu lokalnega okolja, saj je ogenj uničil velik del naselja. V tem smislu gre za edinstven primer v zaledju soške fronte. Napad je potekal v dveh valovih, zjutraj in popoldan. Z 21 capronijev je bilo odvrženo šest in pol ton bomb, kar je primerljivo zgolj z napadi na Pulj ter na nekatere frontne cilje. Ker je spomin na te dogodke že občutno zabrisan in zamegljen, je ob obletnici Farno kulturno društvo Koroška Bela pripravilo dogodek in razstavo. Pričujoči krajši članek želi letalski napad postaviti v širše dogajanje prve svetovne vojne, splošnega letalskega bojevanja prve svetovne vojne, v kontekst mednarodnega prava in v čas meseca avgusta leta 1917. Za začetek je potrebno omeniti razhajanja v poimenovanju, saj se letalski napad v slovenskem časopisju vedno omenja v povezavi s Koroško Belo, medtem ko italijanska in avstrijska poročila vedno navajajo kraj napada Assling, kar je nemški izraz za Jesenice. V članku bomo povzemali in uporabljali besedno zvezo »letalski napad na Koroško Belo«. Kakor pa bomo pokazali, so bile glavni cilj letalskega napada Jesenice in Koroška Bela z Javornikom je postala »postranska« škoda napada.

Letalstvo v prvi svetovni vojni

Splošno znano je, da se je prvi polet z letalom zgodil leta 1903 z bratoma Wright v ZDA. Že pred izbruhom prve svetovne vojne pa so se letala pričela uporabljati tudi za vojaške namene: leta 1911 v Libiji: italijansko-otomanska vojna; leta 1912/13 v današnji Bolgariji: druga balkanska vojna; in leta 1913 v Teksasu: ameriško-mehiška vojna. A to so bili le prvi skromni in posamični primeri. Tako ni nič narobe, če zatrdimo, da je bila prva svetovna vojna prvi pravi spopad, v katerem so uporabili letala za masovni vojni namen. Prva svetovna vojna je imela različne razloge, ki niti niso naša tema, povod zanjo pa je bil sarajevski atentat in v avgustu 1914 je bila Evropa v vojni. Vojna je na splošno potekala med centralnimi silami (Avstro-

Ogrska, Nemčija, kasneje še Bolgarija in Otomansko cesarstvo) in antantnimi silami (Francija, Velika Britanija, Rusko carstvo, Belgija, Srbija, Črna gora, kasneje pa tudi Italija, Japonska, Romunija, Portugalska, Grčija, Združene države Amerike...).

Tako so se v prvih mesecih vojne leta 1914 letala že množično uporabljala za opazovalne naloge, kjer sta pilot in opazovalec nadrejena poveljstva zalagala z informacijami o številu, smeri in opremljenosti nasprotnikove vojske. S tem je letalstvo učinkovito prevzelo naloge, ki so jih do takrat opravljale konjeniške enote. Tekom vojne so se razvile še ostale naloge letalstva, ki predstavljajo bistvo vojnega letalstva – lovsko in bombniško letalstvo. Vse tri omenjene zvrsti letalstva so se do leta 1918 vse bolj specializirale in tehnično ter taktično izpopolnile. Tako so za opazovalne naloge začeli uporabljati fotografski aparat in s tem dobili učinkovit način nadziranja terena. Lovska letala so postajala vse lažja, z močnejšim motorjem in lažjimi strojnicami so učinkovito nadzirala zračni prostor in onemogočala delovanja nasprotnikovim letalom. Bombniška letala pa so postajala vse večja, z močnejšimi in zmogljivejšimi motorji, da so imela dovolj velik dolet in zmožnost prenesti smrtonosni tovor nad nasprotnika.

Giulio Gavotti (1882-1939) - italijanski pilot. Bil je prvi človek, ki je izvedel letalsko bombardiranje, in prvi, ki je opravil nočno nalogo. *Ilustracija: Wilfred Hardy*

Letalstvo je bilo v začetku prve svetovne vojne sorazmerno nepomembna dejavnost, saj število letalcev v milijonskih vojskah ni predstavljal niti enega odstotka. A tekom vojne je pomen letalstva čedalje bolj rasel, česar so se zavedale vse vpletene vojske. Tako so vlagale ogromne napore in količine denarja za vzpostavitev letalske industrije ter za šolanje zadostnega števila usposobljenih letalcev. Število proizvedenih letal do leta 1918 se je v zahodni Evropi v posameznih državah merilo v več desetstisoč primerkov (50 – 60 tisoč), le v Avstro-Ogrski in Rusiji se je ta številka ustavila pri 5000. Pomen letalstva se je z leti tako povečal, da so se v Veliki Britaniji odločili za ustanovitev Royal Air Force, t.j. samostojno vejo vojske. Temu zgledu so po vojni sledili tudi v drugih velesilah. Navsezadnje si v vseh naslednjih vojnah spopada brez vojnega letalstva sploh

niso predstavljali. Danes si ga sploh ne moremo.

Bombniško delovanje v prvi svetovni vojni

Prva ideja o bombardiranju gradov iz leteče naprave se je že v 16. stoletju porodila Leonardu da Vinciju, a šele razvoj letalstva oziroma naprav lažjih od zraka je prinesel prve praktične poizkuse. Prvi poizkusi in izvedbe bombardiranj iz zraka so se zgodili še pred izbruhom prve svetovne vojne, a ti poizkusi so redki in kakor smo omenili, se je šele s spopadom velikih razsežnosti bombniško letalstvo razvilo do te mere, da lahko govorimo o oprijemljivih rezultatih. Kljub temu je prve poizkuse potrebno omeniti. Prvo izvedeno bombardiranje iz zraka je tako dokumentirano leta 1849, ko so v prvi vojni za združitev Italije habsburške enote pod poveljstvom Franca in Jožefa Uchatiusa napadle Benetke. Avstrijske sile so več tednov oblegale Benetke in v operaciji uporabile tudi več toplozračnih balonov (brez posadke), ki so 15. julija 1849 z višine 1500m odvrgli pet 22kg bomb na mesto. Cilj je bil sicer mestni arzenal, a bombe so padale tudi v vodo in na mestni park. Operacija bombardiranja je pokazala vse slabosti takega delovanja, saj je bilo v delovanju balonov vključenih več deset vojakov, čakati so morali na ugodne vremenske razmere, izkazala se je nenatančnost zadetkov in kar nekaj balonov je v akciji padlo v beneško laguno. Če odštejemo psihološki rezultat, je bilo bombardiranje časovno in denarno potratna akcija z malo vojaško oprijemljivimi rezultati. Take težave so se glede bombardiranja nadaljevale tudi v času prve svetovne vojne. Do nadaljnje uporabe in odmetavanja bomb iz zraka je prišlo nato šele z razvojem letalstva in iznajdbe letalnikov težjih od zraka. Tako se je 1. novembra 1911 prvo bombardiranje iz letala zgodilo med italijansko-otomansko vojno nad naseljem Ain Zara (danes širši del Tripolija) v današnji Libiji, ko je Giulio Gavotti iz letala Etrich taube odvrigel ročne bombe nad otomanskimi položaji. V vojni je italijanska vojska uporabila letala tudi za opazovanje, kartografiranje, topniško opazovanje ter za odmetavanje letakov. Gre za prvi primer bojnega delovanja letala na sploh.

V času prve svetovne vojne se je razvijalo tudi bombniško letalstvo, ki je bilo z vsakim letom bolj kompleksno. Letalci Nemčije, Francije in Velike Britanije so že v prvih dneh vojne v avgustu 1914 z letal odmetavali ročne in manjše topniške bombe. Napadali so nasprotnikove položaje ter tudi mesta v zaledju fronte. V septembru 1914 so Nemci ustanovili prvo bombniško enoto, ki je bila neposredno podrejena Vrhovnemu poveljstvu, temu zgledu pa sta hitro sledili Francija in Rusija. V prvem letu vojne so bile bombe težke do 10 kg in nosilnost letal je bila izjemno omejena. A že kmalu se je nosilnost

letal dvignila in do konca vojne so največja letala lahko nosila tudi do 3000 kg bomb. Potrebno je omeniti etapo v razvoju letalskega bombardiranja, in sicer uporabo okoli 15 cm dolgih kovinskih pušic, ki so jih letalske posadke odmetavale na posamezne cilje. Z množičnostjo pušic so želeli doseči širšo pokritost terena in večjo možnost zadetka. Z razvojem večjih letal in večjih letalskih bomb je odmetavanje pušic postalo neučinkovito. Bombniško letalstvo se je od leta 1914 tudi vse bolj specializiralo in postalo učinkovitejše z uvedbo namerilnih naprav. Skozi vojno se je neprestano povečevalo število bombniških letal in enot ter v tehničnem smislu izboljševalo njihove sposobnosti in dolet letal. Leta 1915 so na obeh straneh zahodne fronte letalska bombardiranja mest v zaledju postala nekaj povsem vsakodnevnega. Posledično so nemške letalske enote začele izvajati lovske akcije obrambe svojega zračnega prostora z novimi letali Fokker. Kot odgovor na nemško začasno premoč v zraku so zavezniška bombniška letala začela delovati tudi ponoči, letela so v skupinah in s tem se je začelo letala uporabljati tudi na taktični osnovi. Bombniške akcije so bile izvedene tudi nad Veliko Britanijo oziroma njeno prestolnico, Londonom. Te akcije je nemška vojska v prvih letih sicer izvajala z zračnimi ladjami, imenovanimi cepelini, v zadnjem letu vojne pa tudi z letali. To pa nas pripelje že do strateške uporabe bombniškega letalstva. Tako je prva svetovna vojna prinesla prvo strateško uporabo letalstva in s tem so se vojskovanje, vojne grozote in totalna vojna preselile več sto kilometrov za frontno linijo. Med zagovornike totalne vojne in strateškega bombardiranja veljajo: v Italiji Giulio Douhet, v ZDA William (Billy) Mitchell ter v Veliki Britaniji Hugh Trenchard. Potrebno je opozoriti, da so bili rezultati letalskega bombardiranja v prvi svetovni vojni minimalni v primerjavi z bombardiranjem španskih in kitajskih mest v tridesetih letih ter nedojemljivo majhni v primerjavi z opustošenjem v času druge svetovne vojne. Kljub temu moramo delovanje bombniškega letalstva v prvi svetovni vojni gledati v luči psihološkega bojevanja takrat prve totalne vojne ter zastraševanja nasprotnika s tehnološko novostjo in »prinašanjem« vojnih grozot tudi v zaledje. Letala so bila takrat le novost in za vojake in civiliste je bil pogled na letala kljub temu še vedno nekaj posebnega in ob napadih na mesta je bil zanimiv tudi odziv prebivalcev, ki so povečini sredi ulic zrl v nebo.

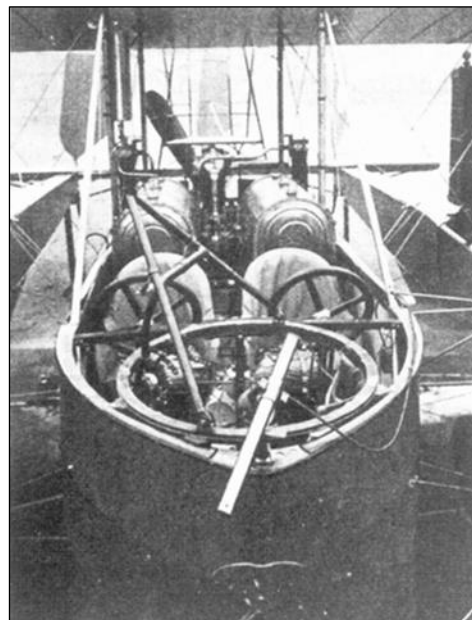
Kot zanimivost je potrebno podati informacije tudi o velikosti letal in moči njihovih motorjih, ki so jih letalci uporabljali v nalogah odmetavanja bomb v prvi svetovni vojni. V prvem letu spopada so bila letala povečini dvoseda, dolga približno 10 m in z močjo motorja okoli 100 KS. Kasneje se je posadka povečala na tri do štiri letalce, dolžina letal je prešla 15 m, letala so bila opremljena z dvema ali celo tremi motorji z

močjo vsakega po 500 KS. Glede na našo temo pa je potrebno dodati tudi osnovno informacijo o letalih Caproni Ca.33, ki so letela nad Koroško Belo.

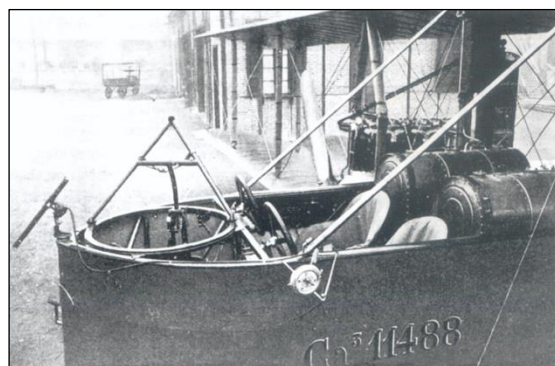

Slika 2: Caproni Ca.33

Giovanni Battista Caproni je v bližini Milana leta 1908 ustanovil podjetje, ki je vsem italijanskim letalom dalo skupni imenovalec, kajti vsakokrat ko se je na nebu pojavilo katerokoli italijansko letalo, so ga opazovalci označili za »capronija«. Giovannijeva tovarna se je osredotočila na izgradnjo bombniških letal in do konca vojne je izdelala več kot deset različic, ki so jih uporabljali v italijanski, francoski, britanski in celo ameriški vojski. V obdobju 1914 – 1918 je tovarna izdelala 707 primerkov, od teh kar 271 primerkov verzije Ca. 33, ki se je od prejšnjih (Ca. 31 in Ca. 32) razlikovala po moči motorja, daljšem doletu, večji nosilnosti in dodan je bil prostor za četrtega člana posadke. V operativno uporabo je prišel pozno spomladi 1917, torej tako rekoč tik pred poletom na Koroško Belo. Sicer pa gre za dvokrilno letalo v večini izdelano iz lesa in platna. Posadka je štel 4 letalce (sprednji in zadnji mitraljezec ter dva pilota). Trup letala je bil sorazmerno širok in odprt, sprednji mitraljezec, ki je deloval tudi kot opazovalec, je bil nameščen v neposrednem kljunu letala, za njim sta vzporedno sedela pilota, zadnji mitraljezec pa je bil nameščen na zadnjem delu trupa nad srednjim potisnim motorjem. Podvozje je bilo fiksno in prvo kolo je bilo ojačano dvojno ter postavljeno pod kljun trupa, preostala dva pa pod obema stranskima vlečnima motorjema. Od kril sta se nato nadaljevala dva stranska trupa v širini položaja stranskih motorjev vse do repnih površin, ki je imel tri vertikalne smernike. Letalo je bilo opremljeno z od dvema do štirimi mitraljezi Revelli. Ostali osnovni podatki so še dolžina: 11,05 m; razpon kril: 22,74 m; površina kril: 95,6 m²; teža: 2.300 kg; maksimalna teža: 3.800 kg; motor: 3x Isotta Fraschini V.4B, šest cilindrični, linijski, vodno hlajeni motor (2x vlečni, 1x potisni) s posamično močjo 150 KS; hitrost: 137 km/h; dolet: 600 km; maksimalna višina: 4.800 m. V literaturi se za ta tip navaja tudi oznaka Ca. 450, ki nakazuje na moč vseh treh motorjev.

Slika 3: Detajli kabine Ca.33

Slika 4: Detajli kabine Ca.33

Letalska vojna na soški fronti

Letalska vojna nad soško fronto je bila povsem drugačna od vojne nad zahodno fronto. Razlika je predvsem v številu letal in posledično v jakosti in srditosti spopadov v zraku. Z vstopom Italije v vojno se je na novo vzpostavila več kot 600 km dolga kopenska fronta, ki so jo na Dunaju poimenovali jugozahodna, na zahodu pa italijanska fronta. Raztezala se je od prelaza Stelvio do izliva reke Avše v Jadransko morje. Letalsko bojevanje pa ni bilo omejeno na frontno linijo, temveč je bilo razširjeno še na več sto km dolgo jadransko obalo, saj so se letalski spopadi vršili tudi nad morjem in nad večjimi pomorskimi bazami. V grobem se je jugozahodna fronta delila na južnotirolski, karnijski ter soški del. Le manjši del fronte je bil primeren za pehotni preboj, zato so se boji večinoma vršili ob nižinskem delu, t.j. ob prehodu furlanske nižine v Vipavsko dolino na t.i. goriškem mostišču ter na kraški planoti. Visokogorje ob fronti je vplivalo tudi na letalce, saj ob začetku spopadov preleti visokih gora niso bili pogosti. Teren oziroma ozke doline tudi niso bile primerne za vzpostavitev letališč, k onemogočanju delovanja letalstva na omenjenem območju pa je prispeval tudi kraški teren, ki je onemogočal varne zasilne pristanke. Skratka, teren ob fronti vsekakor ni bil podoben in ugoden flandrijskim ravnici na zahodni fronti.

Kljub manjšemu številu letal in za letalstvo neugodnem reliefu je bilo letalsko bombardiranje od samih začetkov spopada na soški (jugozahodni) fronti nekaj povsem vsakdanjega. Tako so avstro-ogrski mornariški letalci že 24. maja 1915 napadli ter odmetavali manjše bombe na Benetke, Ancono, izliv reke Pad in Chiaravallo. Avstro-ogrski letalci so načrtovali tudi napad na italijansko hidrocentralo Bonifico, a načrt ni bil izvedljiv. Prvi dnevi so nakazali, kam se bo letalski boj usmeril. Sprva so bili napadeni zgolj »vojaški« objekti v zaledju, kmalu pa so bombe začele padati tudi po civilnih objektih. Ali so bili civilni objekti napadeni namenoma ali ne, je v tem primeru povsem nepomembno. Potrebno je vedeti, da natančnost takratnega bombardiranja ni bila povsem visoka oziroma je bila, kakor načini odmetavanja, primitivno nizka. Bombardiranja mest v zaledju se je načrtno razširilo z avstro-ogrskim napadom na Milano 14. februarja 1916. Bombardiranja obeh vpletenih strani v prvih dneh/tednih so bila povsem neprimerljiva z delovanjem v letu 1917 ali 1918. Če odmislimo frontno bombardiranje, so najbolj poznana avstro-ogrška bombardiranja/napadi na Milano, Verono, Porto Volto, Verono, Benetke, Červinjan, Ancono, Rimini; na drugi strani pa so italijanska letala redno bombardirala Pulj, Trst, Opčine, izvedli pa so tudi napade na Ljubljano, Piran, Idrijo, Grahovo, Innsbruck, Trento (Trient), Bolzano, Šibenik, Poreč in tudi Koroško Belo.

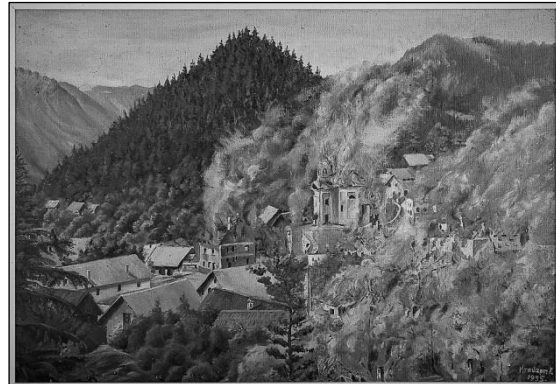
V celoti je bilo avstro-ogrsko letalstvo neprestano v zaostanku za italijanskim letalstvom, tako po številu letal in letalcev, kakor tudi v operacijskem smislu delovanja v zraku. Razlogi ležijo v industrijski razvitosti obeh držav, sodelovanju Avstro-Ogrske na več frontah hkrati ter v sodelovanju in možnosti pomoči zaveznikov, ki jih je imela Italija več. Razmerje razpoložljivosti letal je bilo 3:1, v krajših obdobjih celo 9:1 v korist Italije. V tem kontekstu je potrebno podati tudi podatek, da sta obe strani na območju soške fronte vzpostavili vsaka po okoli 35 letalskih enot na okoli 25 letališčih. Iz tega sledi sklep in dejstvo, da so bile italijanske letalske enote boljše in številčnejše opremljene od avstro-ogrskih. Italijanska premoč se lahko ponazori tudi s podatkom, da so kriki: »Caproniji prihajajo!« vsakodnevno odmevali v jarkih in so jasen prikaz groze in strahu vsakega avstro-ogrškega vojaka na fronti. Tako so letala sejala smrt, škodo in paniko, proti kateri je bilo bore malo obrambe. Prevlado lahko opišemo tudi z anekdoto ob obisku cesarja Karla I. v Sežani pri letalski stotnji 41J (Flik 41J) junija 1917. Po uradni slovesnosti je cesar ogovoril Juliusa Arigija, enega boljših avstro-ogrskih pilotov, ter ga povprašal, kaj počne sovražnik. Arigi naj bi mu vojaško neposredno odgovoril »Veličanstvo, pokorno javljam, sovražnik pridno sestreljuje Avstrijce!« in s tem nakazal nemoč avstro-ogrskih letalcev. Italijansko premoč v smislu bombardiranja najbolj

slikovito opiše naslov članka britanskega novinarja Josepha M. N. Jeffriesa, ki ga je 31. decembra 1917 izdal v dnevniku Daily News iz Perth. Naslov članka je zares pojmljiv »Caproniland : a province of the air«, pesniško opisne pa so tudi prve vrstice, kjer so med drugim omenjene tudi Jesenice in posredno je nakazan tudi napad na Koroško Belo: »...Yet Caproniland is a stretch of country holding within it many high peaks and deep valleys and cities and towns that have long been well known and prosperous... ..Trieste itself is among them, and Fiume and Laibach, and important railway junctions like Adelsberg and Tarvis and Assling and military strongholds like Tolmino. The capital of all Caproniland is Pola and Cattaro its latest colony.«

Mednarodno pravo in letalsko bombardiranje

Letalsko bombardiranje je bilo novost v bojevanju in je bilo glede tega tudi na mednarodno pravnem nivoju novost, s katero so se soočale udeležene strani. Vse vojaško letalsko delovanje je spadalo pod mednarodno vojno in humanitarno pravo. Za bojevanje na zemlji in na vodi so v prvi svetovni vojni veljale Haške konvencije iz let 1899 in 1907. Mednarodne pogodbe, kakor obstajajo za kopensko in pomorsko bojevanje, za letalsko bojevanje niso obstajale, zato so za ta segment bojevanja veljali deli 4. in 9. Haške konvencije. Kljub temu da je 4. konvencija prepovedovala bombardiranje nebranjenih mest (ne pa vojaških objektov), ni obstajala in tudi danes ne obstaja mednarodna prepoved proti nediskriminatornemu bombardiranju nevojskujočih in nebranjenih mest. Kar so, še vedno izkoriščajo vse v vojno vpletene strani. Po prvi svetovni vojni so leta 1923 izdelali osnutek pravil za letalsko bojevanje, a dokument ni bil mednarodno priznan. Podobno usodo je doživel tudi osnutek iz Amsterdama leta 1938. Po drugi svetovni vojni so leta 1949 sprejeli Ženevsko konvencijo, ki pa o problemu letalskega bombardiranja ni govorila, in leta 1977 so sprejeli amandma pod nazivom Protokol I, ki je prepovedal namensko in nediskriminatorno bombardiranje civilnih objektov, na drugi strani morajo vojaške objekte na terenu skrbno postaviti stran od civilnih. Kar se zadnje večinoma ne dogaja, je Protokol I tako rekoč mrtva črka na papirju in v tem oziru so letalski napad in žrtve na Koroško Belo v istem pravnem statusu kakor napadi oziroma žrtve na Alep, Idlib in Mosul leta 2017.

Koroška Bela, 14. avgust 1917

Koroška Bela v plamenih leta 1917, olje na platnu Franceta Kreuzerja, 1935 / Osebna zbirka Martina Noča, hrani Mojca (Marija) Sterle / Foto: Miro Podgoršek, 2016

Spomladi in zgodaj poleti 1917 je bilo na frontah v Evropi precej burno in s strani Antante je bilo izvedenih več neusklajenih ofenziv. Zato ruska Kerensky, francoska Nivelle, italijanska v Trentinu ter britanska v Flandriji niso imele večjega učinka na Centralne sile. Prav nasprotno, Francija in Rusija sta bili vojaško in politično tako izčrpani, da nista bili sposobni nadaljevanja ofenzivne vojne. Vojna izčrpavanja je dosegla vrhunec in poleti 1917 so resno kopensko ofenzivo lahko izvedle le Italija, Velika Britanija ter Nemčija. Avstro-Ogrska, ki je bila prav tako vojaško izčrpana in odvisna od severne sosedice, je na notranje političnem področju v pomladanskih in poletnih mesecih 1917 doživljala spremembe z novim cesarjem, ki je sprostil cenzuro, spustil nekatere politične zapornike, sklical parlament in se celo dogovarjal za mir. Njegov poizkus sklenitve miru preko svaka princa Sixtusa je bil zaradi pritiska Nemčije onemogočen, a je prizadevanja za mir v avgustu (neuspešno) nadaljeval papež Benedikt XV. Narodi monarhije so zahtevali svoje nacionalne pravice, Slovenci smo to izvedli preko Majniške deklaracije. Kljub temu da je dvojna monarhija v sodelovanju z Nemčijo napredovala na vzhodni in romunski fronti, je bila njena jugozahodna fronta proti Italiji vedno bolj pod udarom in v avgustu 1917 so se italijanski vojaki pripravljali na 11. soško bitko, ki se je začela 18. avgusta. V predhodni, 10. soški bitki, je Italija zasedla nekatere predele na Banjšicah in na Krasu in te pridobitve so hoteli nadgraditi. Tako so bili cilji 11. bitke predvsem Banjšice ter del Krasa pri Jamljah in Kostanjevici. V okviru priprav na to bitko so italijanski letalci povečali svojo dejavnost in z bombardiranji Čepovana nakazali smer prodora. Poleg bombardiranj frontnih ciljev so si konec julija in v prvih dveh tednih avgusta sledili povračilni bombniški napadi na mesta v zaledju. S seznamom v tabeli se pokaže tudi jakost bombardiranj zalednih mest v obdobju dobrih dveh tednov pred napadom na Koroško Belo.

Italijanski letalski napadi	Avstro-Ogrski letalski napadi
	27. julij – Gradež
28. julij – Prosek, Otalež, Idrija, Poreč, Modrej	
29. julij – Sesljan, Poreč	
	30. julij – Latisana
31. julij – Prosek, Sesljan	
	2. avgust – Červinjan, Palmanova, Codigoro, Porto Buso
3. avgust – Pulj	3. avgust– Ferrara
4. avgust – Pulj	
6. avgust – Čepovan	
7. avgust – Čepovan	
9. avgust – Pulj	
11. avgust – Prosek, Čepovan	
14. avgust – Koroška Bela (Jesenice), Poreč, Drač	14. avgust – Benetke, Padova, Caorle, San Dona di Murano

Kakor je razvidno iz tabele, je 14. avgusta dopoldne potekal eden obsežnejših avstro-ogrskih napadov na Benetke, sodelovalo je več kot 20 letal (mornariških in kopenskih). Cilj je bil beneški arzenal, a so bombe padale tudi po civilnih objektih (bolnica Sv. Janeza in Pavla) in ubile tudi okoli 15 civilistov. Italijanska letala so napadalce sledile in nato izvedle tudi napad na Poreč. Ali je imel avstro-ogrski napad na Benetke kakršnekoli neposredne posledice na napad na Jesenice, je težko reči, saj v tem trenutku dokumenti kažejo, da so Italijani že v naprej načrtovali dva napada na Jesenice oziroma Koroško Belo.

Kakor nakazujejo italijanska poročila o napadu na Jesenice/Koroško Belo, je bil cilj italijanskega letalstva prometno (železniško) križišče v zaledju soške fronte, saj naj bi že v začetku avgusta naredili načrt za napad. Železnica je bila ključna za oskrbo avstro-ogrskih enot na tolminskem ter tudi karnijskem delu fronte. Z uničenjem križišča ter železniškega skladišča bi bile avstro-ogrške enote praktično odrezane od zaledja. Na Jesenicah se je nahajala tudi železarna, ki je bila prav tako cilj italijanskih letalcev. Italijanski napad je bil obsežen in je potekal v dveh valovih, kar so sicer že prakticirali z napadi na Pulj. Uničeni so bili zagotovo tudi nekateri objekti v železarni, a ker smo omejeni z viri o uničenju in glede na dejstvo, da se je slovensko časopisje večinoma (delno cenzurirano) osredotočilo na uničenje Koroške Bele, so v članku predvsem navedene posledice uničenja Koroške Bele.

Italijanski letalci so se skrbno pripravili na polet in za okoli 300 km dolg polet skrbno označili glavne nevarnosti, ki so bile dolžina poleta, visokogorje, avstro-ogrsko protizračno topništvo ter letališče in letala na Bledu, kjer je delovala letalska stotnija 2 (Flik 2). Nočni polet je bil v procesu načrtovanja

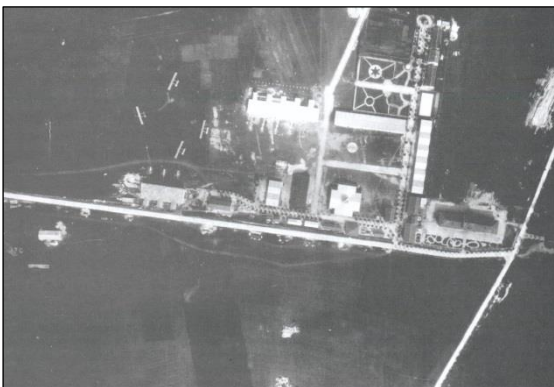
ovržen, saj bi bila navigacija otežena. Z odločitvijo za dnevni polet pa so načrtovali še izdatno lovsko spremstvo. Za ruto je bila izbrana smer Pordenone – Čedad – Avče – Most na Soči – dolina Bače – Bohinj – Bled – Jesenice. Za končno usmerjanje nad Jesenicami so se orientirali na podlagi vodnega odseva reke Save. Za nazaj so izbrali identično pot.

Slika 5: Posadka letala Ca.33 št. 4058, ki je letela nad Koroško Belo.

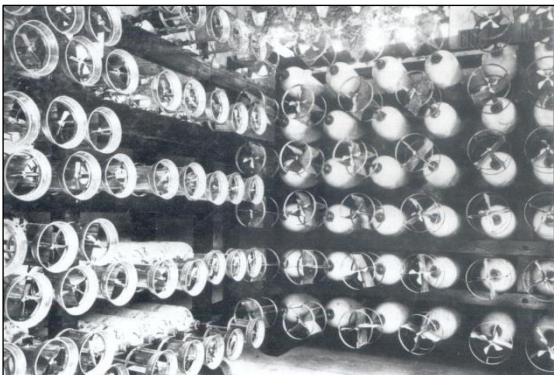
Ob 6.35 je iz Pordenona (La Comina) vzletelo 13 capronijev Ca.33, vsak oborožen s sedmimi eksplozivnimi in dvema zažigalnima bombama (2x 260 mm eksplozivni bombi + 5x 162 mm eksplozivne bombe + 2x 160 mm zažigalni bombi). Letala so pripadala 2., 3., 4., 6., 9. in 15. eskadrilji XI. Grupe.¹

¹ Posadke capronijev so sestavljali: Caproni št. 4040 capitano Matricardi Attilo, sergente Lazzerini Oscar, osservatore tenente Graziani Gino, mitragliere caporale Cassigoli Ugo; Caproni št. 2355 tenente Negrini Leonardo, sottotenente Ridolfi Luigi, mitragliere soldato Candiani Ettore, mitragliere soldato Cantarutti Tarcisio; Caproni št. 4068 capitano Ruggerone Germano, brigadiere Artuso Demetrio, osservatore tenente Poccetti Weiss, mitragliere soldato De Ciantis Ugo; Caproni št. 2383 tenente Toselli Carlo, sergente Asteggiano Pietro, osservatore tenente Bonafede Romolo, mitragliere soldato Schirio Erminio; Caproni št. 4058 capitano Sibilla Massiera Giulio, aspirante Montegani Ludovico, osservatore capitano Schiller Emilio, mitragliere soldato Ciastellardi Guido; Caproni št. 2397 tenente Scavini Edoardo, sergente Cacciatori Domenico, osservatore sottotenente Bertolini Enrico, mitragliere soldato Ferippe Luigi; Caproni št. 2393 tenente Thaon Di Revel Ignazio, sergente Pacassoni Angelo, mitragliere soldato Raccagni Paolo, mitragliere soldato Buratti Aldo; Caproni št. 2399 capitano De Muro Vittorio, sottotenente De Medio Quintilio, osservatore Baviera Baviero, mitragliere soldato Lattanzio Beniaminio; Caproni št. 2343 capitano Nardi Leonardo, tenente Crescenzi Lorenzo, osservatore tenente De Vizzi Giuseppe, mitragliere soldato Castelli Luigi; Caproni št. 2345 sottotenente Biggio Vincenzo, sergente Borello Riccardo, osservatore tenente Morigi Giorgio, mitragliere soldato Ragonesi Rosario; Caproni št. 2350 tenente Silvagni Raoul, sergente Battistella Raimondo, mitragliere soldato

Slika 6: Posnetek letališča Aviano, od koder so poletela popoldanska letala na Koroško Belo.

Caproniji so imeli spremstvo 12 lovskih letal. Zaznali so jih avstro-ogrski letalci, ki so se dvignili v zrak in poizkusili preprečiti vdor v zračni prostor. Zapletli so se v zračne boje in nad Gorico sta bili sestreljeni dve italijanski spremljevalni lovski letali Nieuport. Ker pa je bilo italijanskih letal preveč, so morali avstro-ogrski letalci lov za caproniji opustiti. Tako so imeli caproniji prosto pot do cilja, a brez težav kljub temu ni šlo. Capronija št. 4037 in 2366 sta imeli težave z motorji in sta se vrnila v La Comino, ne da bi odvrгла bombe. Caproni št. 2350 je prav tako imel težave z motorjem, a je odvrigel bombe nad Mostom na Soči. Od letal, ki so prispela nad Jesenice, je šest letal bombardiralo železniško postajo, eno železarno, preostali trije pa železniško skladišče. Okoli dve toni in pol bomb je povzročilo dva požara in kakor so poročali italijanski letalci so bili rezultati »efektivni«. Caproniji so se v domačo bazo vrnili med 9.45 in 10.20.

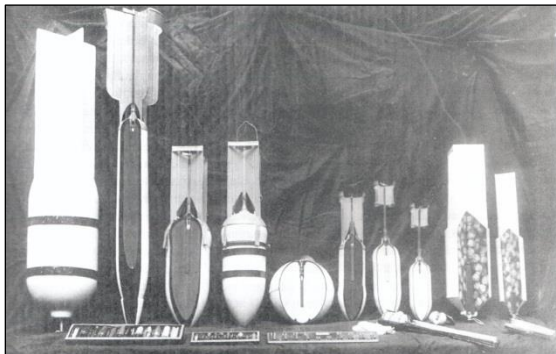
Slika 7: Skladišče eksplozivnih bomb 162 mm

Drugi val letalskega napada, ki je imel identične cilje, se je začel z vzletom 12 capronijev ob 12.40 iz Aviana. Letala so pripadala 1., 8. in 13. eskadrilji IV. grupe.²

Fantoni Alfredo, mitragliere soldato Resca Aldo. Za Capronija št. 2366 in 4037 ni podatka. Po njih podatkih pa naj bi te posadke tvorile popoldanski napad.
² Posadke capronijev so sestavljali: Caproni št. 2385 sottotenente Comazzi Annibale, sergente Benini Manfredo, osservatore capitano Fogola Ernesto, mitragliere soldato Joren Napoli Nico; Caproni št. 2386 tenente Taramelli Guido, tenente Errera Gilberto, osservatore tenente Venturini Mario, mitragliere soldato Brogginini Angelo; Caproni št. 2389 aspirante Castigliano Giovanni, sergente Raimondo Emilio, mitragliere sergente maggiore Maturi, soldato Andri Arrigo; Caproni št. 4041 tenente Marazzi Ettore, caporale Modena Giuseppe, mitragliere soldato Montaldo Agostino, mitragliere soldato Bonora Emidio; Caproni št.

Caproniji so imeli zopet spremstvo 12 lovskih letal, a jih niso potrebovali, saj se na poti proti Jesenicam na njih niso spustili avstro-ogrski letalci. Izjema je bil le Caproni št. 2381, ki je na poti nazaj nad Bledom doživel napad avstro-ogrskega letala in ga uspešno odbil. Caproni št. 4041 je imel na poti do Jesenic težave z motorjem in je bombe odvrget nad Poreznom ter se nato vrnil v domačo bazo. Vsa preostala letala pa so imela prosto pot do Jesenic. Letalci so odvrgli 108 eksplozivnih bomb ter 24 zažigalnih. Nekaj povsem običajnega je bilo, da vse bombe niso eksplodirale in v časniku Slovenec lahko zasledimo opis o neeksplozirani belo obarvani bombi z rdečo obarvano številko 4042, s premerom 28,5 cm (verjetno gre za 260 mm eksplozivno bombo), ki je padla na smreko in se zakotalila na cesto. Italijanski letalci so poročali, da so opazili več velikih požarov pri železarni, pri vasi Javornik in v gozdu severno od Jesenic. Letala so se, kljub nekaterim poškodbam, vrnila do 15.52. Vse skupaj je bilo nad Jesenicami odvrženo 6 ton in pol bomb, kar je primerljivo zgolj z italijanskim napadom na Pulj 3. avgusta 1917. Še za primerjavo: v obdobju med 28. julijem in 14. avgustom je italijansko letalstvo vse skupaj odvrгло 54 ton bomb na frontne in zaledne kraje.

Slika 8: Italijanske letalske bombe. Na Koroško Belo so padale prva (162 mm vžigalna) in četrta (162 mm eksplozivna) z desne.

Posledice

Kakor smo že zapisali, rezultate bombardiranja lažje rekonstruiramo zgolj za

4042 sottotenente Ravioli Riccardo, sergente Manicardi Armando, osservatore capitano Benetti Giovanni, mitragliere caporale D'Arduin Ettore; Caporni št. 2325 capitano Darby Cesare, sottotenente Contini Amerigo, mitragliere soldato Zamengo Alessandro, mitragliere soldato Sacco Giorgio; Caproni št. 2378 capitano Pagliano Maurizio, tenente Gori Luigi, osservatore sottotenente Pratesi Giovanni Battista, mitragliere soldato Cassu Silvio; Caproni št. 2309 tenente Muratorio Mario, sergente Gallareto Luigi, mitragliere soldato Bianchetti Massimo, mitragliere soldato Spreafico Battista; Caproni št. 2381 sottotenente Borello Alessandro, sergente Fiscali Alfredo, mitragliere soldato Gandolfi Giovanni, mitragliere soldato Galbiati Abele; Caproni št. 2380 capitano Zapelloni Federico, sergente Angelelli Antonio, osservatore tenente Ricci Luigi, mitragliere soldato Firmani Otelio; Caproni št. 4047 tenente Leveroni Lorenzo, sergente Claris Appiani, osservatore tenente Scalcerle Alberto, mitragliere soldato Bertoletti Luigi; Caproni št. 4045 tenente Frova Carlo, sergente Gado Giacinto, mitragliere soldato Caccialanza Luigi, mitragliere soldato Mecci Ernesto.

naselje Javornik in Koroško Belo, saj nam v tem trenutku niso znani rezultati uničenja na železniški postaji in skladišču ter železarni na Jesenicah. Dejstvo je, da se železniški promet in železarna zaradi napada nista ustavili za dalj časa.

Slika 9: Pred letalom Ca.33 št. 2380 pozira Federico Zapelloni. Na trupu so vidni napisi in datumi krajev, nad katerimi je letel. Skrajno desno se vidi začetnica »A«, ki zagotovo namiguje na operacijo nad Jesenicami (Assling).

Tako so bili natančno popisani dogodki, ki so jih videli prebivalci Javornika in Koroške Bele. In ti so po enih podatkih ob 7.10, po drugih pa ob 7.30, videli italijanska letala. V tem času v vasi ni bilo mnogo ljudi, saj so bili delavci v tovarnah, kmetje pa na njivah. Belski župnik Franc Košir, ki je imel daljnogled, je hitro opazil, da so letala sovražna in je pozival domačine, predvsem ženske in otroke, da se skupno premaknejo proti Lebničam. Letala so odletela dalje in šele nato so zaslišali močno bobnenje pokov bomb. Po župnikovem poročanju naj bi bombe padale na železarno in Javornik ter gozd nad Javornikom (Jelenov kamen), ki ga je takoj zajel ogenj. Gozd je nato gorel še nekaj dni. Župnik je tako po prvem napadu povedel domačine nazaj v vas, kjer so dobili novice o smrti 13-letnega Alojza Mencingerja in 36-letnega Janeza Pesjaka z Javornika. Poleg obeh mrtvih so bili ranjeni še štirje. Uničene naj bi bile tudi tri hiše (Mencingerjeva št. 66, Jelenčeva št. 61 ter št. 84, kjer je imela Terezija Špendal gostilno in trgovino). V prvem napadu naj bi caproniji odvrgli bombe tudi proti hidrocentrali. Ko so domačini mislili, da je nevarnost mimo, se je začel drugi val letalskega napada, ki naj bi se pričel ob 13.30. Belski župnik opisuje, da so se italijanski caproniji prav počasi premikali nad dolino. Ko je ponovno zbiral vaščane v želji, da jih umakne na varno, so bombe ponovno začele padati – tokrat tudi po Koroški Beli. Prve bombe so uničile Jerončevo

in Kovarjevo hišo. Požar se je od tu širil naprej. Na vas je nato padlo še okoli 20 bomb. Prebivalci so se preko gozda na severu vrnili v vas in začeli gasiti požare. Kljub osnovnim opisom si zelo težko predstavljamo, kakšno je bilo razpoloženje v vasi v času napada in takoj za njim: verjetno je bilo obilo tekanja gor in dol, sem ter tja, krikov, stokanja, trušča, bobnenja bomb ter nato tudi zvonjenja dveh cerkvenih zvonov, ki sta oglašala požarno nevarnost. Zvonova sta zvonila, dokler okoli 16. ure zaradi ognja v stolpu nista padla na tla. Na pomoč so prispeli gasilci iz širše okolice, celo iz Kranja in Stražišča ter ruski ujetniki, ki so delali v železarni. Požara kljub številčni pomoči ni bilo moč pogasiti tudi zaradi močnega južnega vetra, ki je v vročini hitro širil plamene. A ravno zaradi številčne »vojske« gasilcev je bil rešen velik del vasi, da še ta ni zgorela. Žrtev na srečo ni bilo, a do večera je zgorelo 46 hiš, 22 hlevov, 17 svinjakov, 25 drvarnic, med drugim tudi 1 krava in 32 prašičev. Uničena je bila tudi cerkev sv. Ingenuina in Albuina, saj se je zaradi vročine stalil cink na strehi, zaradi vročine ognja se je stolp kmalu vnel, zažgal se je tudi oltar in orgle. Župnišče je bilo rešeno pred ognjem, a so ga reševalci ob reševanju povsem izropali. Ponoči je bil požar v vasi viden iz vse daljne okolice in ogenj je bil ugašen šele naslednji dan. Brez strehe in osebne premoženja je ostalo 291 oseb. Glede na popis prebivalstva je leta 1910 v vasi živelo 756 prebivalcev v 105 hišah, kar pomeni da je bilo uničeno 43% hiš ter s tem prizadetih 38% prebivalstva. Celotna škoda je bila kasneje ocenjena na 676 820 kron. Za lažjo predstavo naj navedemo podatek, da je bila krona leta 1917 vredna okoli 2,5 € – preračunano za leto 2002; cena hrane v gostilni so bile med 1,5 in 2,5 krone; delavec pa je dnevno zaslužil okoli 5 kron. Kakor je to povsem običajno, so bili prebivalci ob izgubi lastnine, pridelkov, denarja, oblek povsem v šoku. Uničenje je najbolj impresivno na fotografijah, ki so bile posnete v naslednjih dneh.

Za razširitev ognja je zagotovo »zaslužno« tudi vreme. Kot je značilno za sredino avgusta, je bilo že dalj časa brez padavin in kmetje po širši okolici so se pritoževali, da bo suša vzela ves pridelek ajde, fižola, krompirja – skratka dolgotrajno suho vreme ter tudi močan južni veter sta bila idealna za širjenje požara, ki je uničil gozd nad Javornikom in Koroško Belo. Prav tako je igrala vlogo visoka oblačnost, saj so italijanski letalci zaradi nje omenjali slabo vidljivost cilja in tu gre zagotovo iskati razloge, zakaj so bombniki v večji meri zgrešili »prave« cilje in zadeli civilne cilje v naselju Koroška Bela.

Na tem mestu bi se ustavili in pokomentirali vprašanje italijanskih letakov, ki naj bi jih letalci odmetavali med prvim in drugim napadom, in kakor poroča časnik Slovenec, naj bi oznanjali ponovni prihod letalcev

popoldan in zvečer. V istem članku avtor tudi zagotovi, da takih letakov ni bilo na voljo in ogled. Po vsej pregledani dokumentaciji se za zdaj zdi, da je bila novica o letakih zgolj govorica, ki izvira iz strahu, saj so bile med prebivalstvom zagotovo razširjene novice, da italijanski letalci pogosto odmetavajo propagandne letake. Na fronti so italijanski letalci pogosto odmetavali propagandne letake že od leta 1916, ko so nagovarjali različne narode monarhije, naj se ne borijo za Nemce. V letu 1918 so italijanski letalci pogosto uporabljali letake, med najbolj odmevnimi akcijami odmetavanja letakov spadajo poleti nad Zagreb in Dunaj. Tako ne bi bilo nenavadno, da italijanski caproniji mečejo letake. Kljub temu je vsebina domnevnega letaka v smislu: popoldan se bomo vrnili, izredno zanimiva in nenavadna ter izstopa po vsebini od podobnih italijanskih operacij. Kakor priznavajo v časniku Slovenec in ob dejstvu, da letakov niso našli na terenu ter tudi neomemba na to temo v župnikovem zapisu, je velika verjetnost, da takih letakov italijanski letalci niso odmetavali.

Slika 10: Maurizio Pagliano in Luigi Gori pred letalom Ca. 33 št. 2378, s katerim sta poletela tudi nad Koroško Belo.

Zanimivo je tudi, kako sta se odzvali obe državi, saj sta že naslednji dan dogodek omenili v uradnih poročilih. Omemba v uradnih poročilih tudi dokazuje na obsežnost dogodka, saj so v uradna poročila prišle le nujne in najpomembnejše novice. Jasno je, da sta si poročili različni, saj sta bila deležna tako cenzure kot pretiravanja v korist propagande. Zato sta poročili toliko bolj zanimivi. Dunajsko poročilo za 14. avgusta se glasi: »Unsere Flieger schossen seit vorgestern vier feindliche Flugzeuge ab. Ein italienisches Geschwader belegte Aßling mit Bomben. Die bedrohten Anlagen blieben unbeschädigt«. Poročilo poudarja lastne letalske zmage, ki sicer imajo delno povezavo z italijanskim napadom na Koroško Belo, saj sta bili doseženi dve zračni zmagi nad Gorico nad lovskima letaloma, ki sta varovali capronije. Poročilo nadalje zgolj obrobno omeni bombardiranje in v isti sapi poudari nepoškodovanost objektov, kar zagotovo ni povsem res. Rimsko poročilo je razumljivo nekoliko daljše, saj se je italijansko letalstvo s tem napadom res lahko pohvalilo z oprijemljivimi rezultati. Predvsem pa nam daje vpogled, kako so letalci videli bombardiranje. Nekateri detajli so seveda

zabrisani in niso dovolj točno podani. »Nella mattinata di ieri una nostra squadriglia numerosa da bombardamento, largamente scortata, si portò sull'importantissimo nodo ferroviario di Assling, in Valle di Sava, (sud-est di Vellach) per dannegiarlo ed interrompervi l'intenso traffico avversario. Una seconda squadriglia, non meno potente, ripeteva nel pomeriggio l'operazione con obiettivo le ferriere situate nella stessa località. I risultati che fu possibile constatare furono soddisfacenti veramente. Le sei tonnellate e mezzo di bombe di medio e grosso calibro ed incendiarie, complessivamente lanciate, colpirono in pieno alcuni impianti ed incendiarono qualche edificio, compresa la stazione ferroviaria. Tutti i nostri velivoli, compiuta l'arditissima impresa, resa difficile dalla lontananza del centro bombardato, rientrarono ai propri campi, attraversando incolumi le cortine di fuoco opposte dall'avversario e respingendo con vivaci duelli i numerosi apparecchi levatisi in caccia.« Poročilo so kasneje povzeli v zahodnih časnikih od Združenih držav Amerike, Velike Britanije do Švice, prevedeno in objavljeno pa je bilo tudi v slovenskih časnikih. Italijanska vojska je dosežke poleta nad Jesenicami in Koroško Belo izjemno cenila, saj je mnoge letalce, med njimi Gaetana Aliperta, Eduarda Olivera in Ferruccia Ranzoza za varovanje eskadrilje Capronijev odlikovala s srebrno medaljo, Federica Zapellonija pa z zlato medaljo za hrabrost. Tudi sto let kasneje se »Assling« poleg Trsta, Kotorja, Pulja redno in s hvalo omenja ob krajih, ki so jih uspešno napadla italijanska letala v prvi svetovni vojni. Kljub temu da so italijanske oblasti polet nad Jesenicami hvalile, so se zavedale pomanjkljivosti operacije: operativni polet dolg 300 km je bil takrat skrajna meja capronijev, saj je nekaj letal zaradi pomanjkanja goriva moralo prisilno pristati na bližnjih letališčih; zavedale so se tudi neizpolnitve ciljev oziroma da bombe niso zadele ciljev, saj železniška povezava ni bila prekinjena in skladišče je utrpelo zgolj minimalno škodo. V tehničnem smislu letalo Caproni očitno še ni bilo kos takim strateškim nalogam. Zato so v naslednjem letu tako dolge polete izvajali z letali Ansaldo S.V.A.

Slika 11: Vrnitev s poleta - tako se je posadka Ca. 33 št. 2609 izkrcala iz letala in pospravljala opremo.

Že naslednji dan so uničeno vas obiskali vsi pomembni okoliški predstavniki oblasti od radovljiškega okrajnega glavarja Friderika

Mathiasa, deželnega poslanca Janeza Fiberja, dvornega svetnika deželne vlade Viljema pl. Laschana, do predstavnikov orožništva (policije) ter tudi Friderika Borojevića, sina znamenitega vojskovodje Svetozarja Borojevića. Nekaj dni kasneje so Koroško Belo obiskali tudi ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič, predsednik kranjske deželne vlade Henrik Attems ter poslanec Josip Pogačnik. Pomoč za pogorelce je morala biti hitra in izdatna, zato so oblasti že kmalu objavile prošnjo za zbiranje oblek, živeža, denarja in ostalih darov za oškodovance. Oblast je v sodelovanju z občinskim svetom hitro organizirala nadomestno nastanitev v šoli, ki pa zagotovo ni bila dovolj velika za vse pogorelce. Mnogi so naslednje dni spali kar na prostem in v gozdu. V vasi je bila organizirana tudi vojaška kuhinja. Ker je v požaru zgorelo tudi ogromno količin že spravljenih pridelkov in zaradi bližine zime, sta zbiranje hrane, oblek in preostalega potrebnega materiala prevzela župan Josip Mulej in župnik Franc Košir. S pozivanjem, zbiranjem in razdeljevanjem pomoči je prispevala tudi kranjska deželna vlada. Žal nimamo podatkov, kakšen je bil odziv na prošnje krajanov. Dokumentirano pa je, da so njihovo nesrečo mnogi izkoriščali za lastno korist. V časniku Slovenec so 20. avgusta 1917 objavili kratko novico o brezvestnih ljudeh, ki izrabljajo nesrečo in se izdajajo za pogorelce. Zato je morala občinska oblast za pogorelce izdati posebno potrdilo, s katerim so ti nato pridobili možnost pomoči. Obnova vasi je potekala več let, saj prizadeti niso dobili odškodnin od zavarovalnic, Avstro-Ogrska monarhija je leta 1918 tudi propadla in prebivalci so še leta 1921 pisali novi deželni vladi v Ljubljani, da se jim dodeli vsaj osnovo pomoč pri gradnji in obnovi domov.

Za posredno posledico letalskega napada na Koroško Belo lahko štejemo tudi objavo dopolnjenega razglasa o pravilih vedenja ob letalskih napadih, ki ga je predsednik kranjske deželne vlade Attems izdal 19. avgusta 1917 (dan po začetku 11. soške bitke). Sicer so se prvi razglasi za delovanje civilnega prebivalstva ob letalskih napadih objavili že leta 1916, a so se oblasti zavedale, da morajo bolj obširno in ažurirano obveščati prebivalstvo za obnašanje ob nevarnosti.

Obe žrtvi ob eksploziji bombe na Javorniku sta se po poročanju časnika Slovenec nahajali v veži in se tako držali navodil, ki so prepovedale zadrževanje na cesti, a so tudi zahtevale zadrževanje v pritličnih ali kletnih prostorih in po možnosti za trdnimi stebri. Ob takih letalskih napadih in z oznanjanjem takih razglasov se je strah civilnega prebivalstva zagotovo povečal in vse skupaj je bilo del prve totalne vojne. Na drugi strani je bila posredna posledica napada na Koroško Belo tudi vse večja samozavest italijanskega letalstva, ki je po uspešnih napadih na Pulj, Kotor in Trst v naslednjih mesecih izvajalo vse bolj drzne polete, ki so jih kronali s

poletom nad Dunajem 9. avgusta 1918 in predstavljajo vrhunec italijanske zračne premoči v vojni.

Da bi izvedeli še kako podrobnost o letalskem napadu na Koroško Belo (in Jesenice) in da bi dobili tudi odgovore na vprašanja, kakšno je bilo razdejanje na železniški postaji, skladišču in tudi v železarni, in ne nazadnje tudi možno povezavo med avstro-ogrskim napadom na Benetke in italijanskim na Koroško Belo,bo potrebno še preučiti arhivske fonde v Rimu in na Dunaju. Zagotovo pa se bi našlo tudi v domačih (privatnih) arhivih.

mag. Matjaž Ravbar,
kustos

Vojaški muzej Slovenske Vojske

VIRI in LITERATURA

Viri:

Archivio Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare; Series »Primordi«, file b. 33, f. 411; Series »Gruppi«, file b. 39, f. 093; file b. 40, f. 192 (posredoval Paolo Varriale).

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Spominski zapisi k zgodovini župnije Koroška Bela, Župnijska kronika Koroška Bela, zapisala Košir Franc in Matevž Žbontar.

Muzej novejše zgodovine Ljubljana, fond plakati, Razglas »pravila o vedenju pri letalskih napadih z dne 19.8.1917«.

Österreichische Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien, fond Luftfahrtruppe, karton 373, Dienstzettel, 3.5.1916.

Literatura:

CAVIGIOLI, R. (1934/1993), L'Aviazione Austro – Ungarica sulla Fronte Italiana 1915 – 1918, Castiglioni&Archenti Editori – Milano.

DESOYE, R.K.B. (1999), Die k.u.k. Luftfahrtruppe : Die Entstehung, der Aufbau und die Organisation der österreichisch-ungarischen Heeresluftwaffe 1912 – 1918, Universität Wien – Wien.

DI MARTINO, B. (2013), L'Aviazione italiana e il bombardamento aereo nella Grande guerra, Aeronautica Militare Ufficio Storico – Roma.

FERRARI, P. (ed.), (1994), La Grande Guerra Aerea 1915 – 1918, Edizioni Gino Rossato – Valdagno.

GASSER, G. (1980), Die Österreich Ungarns Fliegertruppe im Einsatz an der Südwestfront 1915 – 1918, Universität Wien – Wien.

Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder : VI. Krain, (1919), K.k. Statistischen Zentralkommission – Wien.

Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder : VI. Krain, (1910), K.k. Statistischen Zentralkommission – Wien.

Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder : VI. Krain, (1894), K.k. Statistischen Zentralkommission – Wien.

Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder : VI. Krain, (1884), K.k. Statistischen Zentralkommission – Wien.

MEINDL, K. (1985), Chronik des Fluggeschwader I (Flik 101G) 1917 – 1918, ÖFH Sonderheft 8 – Wien.

MEHTIDIS, A. (2008), Italian and Austro-Hungarian Military Aviation On the Italian Front in World War One, Tiger Lily Books.

MIANA, P. (2007), I Bombardieri Caproni nella Grande Guerra, Macchione Editore – Varese.

MORROW, J.H. (1993), The Great War in the Air : Military Aviation from 1909 to 1921, Smithsonian Institution Press – Washington.

MEINDL, K. (2004), Die Luftsiege der k.u.k. Luftfahrtruppen : Italienische Front – 2. Teil 1917/Band 6, Wien.

OTRIN, B. in ČIPIĆ REHAR, M. (2015), Jegličev dnevnik : znanstvenokritična izdaja, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Nadškofijski arhiv Ljubljana – Celje.

PETER, E. (1981), Die k.u.k. Luftschiffer – und Fliegertruppe Österreich – Ungarns 1794 – 1919, Motor Buch Verlag – Stuttgart.

PEŠAK MIKEC, B. (2016), »Bombardiranje civilnih objektov«, v V Zaledju soške fronte, Zgodovinski arhiv Ljubljane – Ljubljana.

RAVBAR, M. (2011), Avstro – ogrsko letalstvo na soški fronti 1915 – 1917 : Cesarska in kraljeva letališka infrastruktura v zaledju soške fronte, Univerza v Ljubljani – Ljubljana.

RAVBAR, M. (2014), »Letalce so izdale »bele roke in italijanske lire« : Protiletalska obramba v Mariboru v času prve svetovne vojne«, v Prispevki za novejšo zgodovino, št.: 1, letnik LIV, Inštitut za novejšo zgodovino – Ljubljana.

SCHUPITA, P. (1983), Die k.u.k. Seeflieger : Chronik unf Dokumentation der österreichisch-ungarischen Marineluftwaffe 1911 – 1918, Bernard&Graefe Verlag – Koblenz.

SITAR, S. (1985), Letalstvo in Slovenci : Pionirsko obdobje in prva svetovna vojna, Borec – Ljubljana.

ŠILJEGOVIĆ, B. (ed.), (1958), Vojna Enciklopedija, Redakcija vojne enciklopedije – Beograd.

TOPOLNIK, J. (2010), Zračni boji na slovenskem med prvo svetovno vojno v luči izbranih časnikov, Univerza v Mariboru – Maribor.

Časniki:

Slovenec

Slovenski narod

Domoljub

Laibacher Zeitung

Internetni viri:

http://www.stahlgewitter.com/17_08_14.htm (5.6.2017).

<http://www.newspaper.com/newspage/53634459> (5.6.2017).

<http://www.flightglobal.com/FlightPDFArchive/1917/1917%20%200871.PDF> (4.6.2017).

http://www2.sistory.si/publikacije/razstave/V_zaledj_u_soske_fronte/ch11.html (10.5.2017).

<http://www.doc.rero.ch/record/48674/files/1917-08-20.pdf> (3.6.2017).

<http://www.memoriediguerra.it/bollettini/38427> (12.6.2017).

<http://www.galica.bnf> (10.6.2017).

<http://nla.gov.au/nla.news-article81818982> (1.5.2017).

<http://www.aeronatica.difesa.it/storia/museostorico/Pagine/CaproniCa36.aspx> (15.6.2017).

<http://www.frontedelpiave.info> (13.5.2017).

FOTOGRAFIJE

Slike 2 – 11: Vir: Di Martino, Basilio. (2013), L'Aviazione italiana e il bombardamento aereo nella Grande guerra, Aeronautica Militare Ufficio Storico – Roma.

Koroška Bela v plamenih leta 1917. Olje na platnu Franceta Kreuzerja, 1935. Osebna zbirka Martina Noča, hrani Mojca (Marija) Sterle. Foto: Miro Podgoršek, 2016.

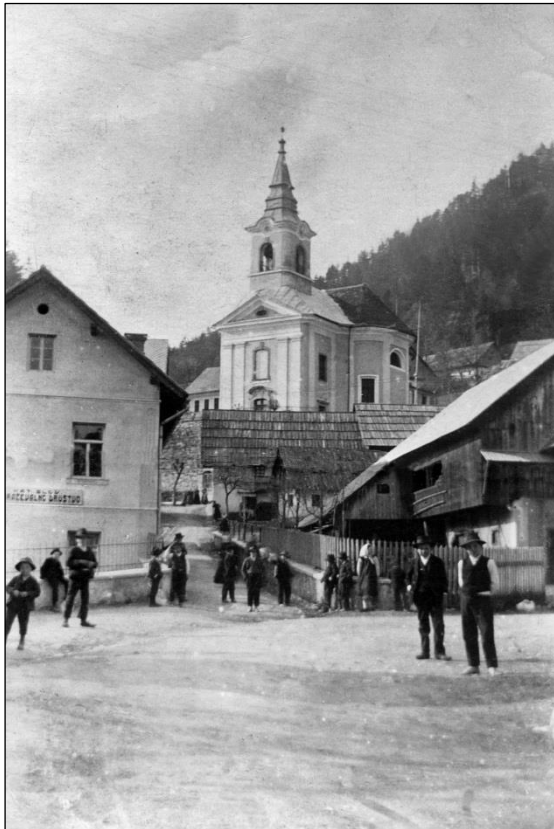
Giulio Gavotti (1882-1939) - italijanski pilot. Bil je prvi človek, ki je izvedel letalsko bombardiranje, in prvi, ki je opravil nočno nalogo. Ilustracija Wilfreda Hardy. Vir: <https://fineartamerica.com/featured/giulio-gavotti-drops-the-first-bomb-from-a-plane-wilf-hardy.html> (14.7.2017)

Franc Košir

Zgodovini

župnije **Koroška Bela.**

Spominski zapiski **1914-1919**

Podoba vaškega središča s cerkvijo v ozadju pred letalskim bombardiranjem Koroške Bele leta 1917 / Foto: osebni arhiv Branka Čušina ml.

Prepis rokopisa:

A.
1914

.....

SVETOVNA VOJSKA

Na nedeljo 28. junija zvečer je prišla v našo župnijo prežalostna novica, ki je vsacega presunila, da je bil taisti dopoldan v Sarajevu umorjeni naš prestolonaslednik Franc Ferdinand in žnjim njegova soproga kneginja Hohenberg. V znak žalosti prihodnji dan na praznik sv. Petra in Pavla ni bilo pri božji službi običajne pridige in sv. maša se je darovala tiho. Splošno se je trdilo, da ta žalostni dogodek ne bo ostal brez posledic; in te so se res kmalu pokazale.

Jutro od nedelje dne 26. julija, na dan spomina sv. Ane, bilo je zelo temačno; po nebu so se podile temnosive megle, ki so zagrinjale svetlobo vzhajajočega solnca. V celem ozračju je ležalo nekaj težkega. V cerkvi se je jutranja božja služba ob 6. vršila skoro pri razsvetljavi sveč. Po končani sv. maši se zasliši pred cerkvijo oklic, ki se je navadno vršil šele po drugi božji službi ob 11., in vmes se zasliši glas: mobilizacija. Ljudje so se plašno spogledali, marsikatero ženo so glasno vzdihnile, vsakdo pa je vedel, da je napovedana od države vojska in da bo treba možem in fantom se ločiti od doma in prijeti za orožje. Taisti dan je bilo vse ponarjeno. Družinski očetje so z resnimi obrazi tem in tje hodili. Fantje so žalostno vriskali, matere in žene pa zdihovale in jokale. Prihodnje jutro se je zbrala na kolodvoru velika množica ljudi, da se poslovi od odhajajočih domačih v vojsko. Bil je velik šunder na kolodvoru, jok in smeh, vriskanje in petje, dovtipi in žalostni pogovori so se mešali med čakajočimi. Kmalu je prisopihal dolg vlak, ki je sprejel naše domače vojake in jih odpeljal mej glasnimi živiošklici in vriskanjem, pa tudi večinoma s solzami v očeh proč v vojsko; od katerih se mnog ni več povrnil nazaj. Večinoma so jih poslali v boj proti Rusom, le nekateri so šli proti Srbom.

Ni namen te knjige to velikansko vojsko nadalje zasledovati, ker so za tako razmišljanje različni časniki in razprave na razpolago, načrtati hočem le razmere, ki so mej tem časom bile v župniji.

Splošno je vladala med ljudmi potrtost. Vsakovrstne govorice največ izmišljene so begale sem in tje, časniki niso pisali ničesar javnega, govorilo se je mnogo o aretacijah različnih ljudi, ki so bili osumljeni spionaže ali razžalenja Veličanstva. Tolažili so se stem da se vojska kmalu konča, najbrž v par mesecih. Živeža je bilo še povsod dovolj, na kako pomanjkanje niti misliti ni bilo, ker je nam bila meja na Italijansko odprta, iz katere države so se uvažala najrazličnejša živila.

Dne 10. septembra 1914 je šla iz župnije velika procesija na Brezje k Mariji Pomagaj. Udeleženci smo se peljali do Radovljice in od tam peš mej molitvami do romarske cerkve, kjer je bila sv. maša z blag. in litanije Mat. Božje. Vse to pobožnost smo darovali za

zmago avstrijskega orožja in za naše vojake. Iz ravnoistega namena se je v oktobru zvečer molil sv. rožni venec v cerkvi.

Prišli so božični prazniki. Druzega nismo pogrešali, kakor da je v marsikateri rodbini manjkalo enega ali morda celo par članov ki so bili v vojski. Sem in tje so tudi prihajale žalostne novice, da je ta ali oni padel, ali bil ranjen in da leži kje na Ogrskem v bolnišnici. Leto smo končali v trdni nadi, da se vojna na pomlad jenja in da prihodnja zima upelje zopet mirni čas. A varali smo se.

Tovarna za železne izdelke je vedno dobivala toliko naročil, da ji dela ni zmanjkalo. Zato so delavci imeli vedno zaslužek in njih družine niso trpele še nobenega pomanjkanja.

Tovarna in železnica na Javorniku pred letom 1904, Javornik na Gorenjskem, razglednica / Foto: Fototeka Gorenjskega muzeja

1915

Kmalu v začetku l. 1915 se je zvedelo, da se v Italijo ne sme več lesa izvažati; nasprotno se je pa tudi meja od Italijanske strani pričela zoper našo državo zapirati. Kmalu se je vstavil ves promet mej obema državama in mej občinstvom se je skrivnostno ugibati pričelo, da nam Italija zamere, če tudi je naša zaveznica, nazadnje še celo vojsko zapovedati. Časniki, kakor vedno, so zelo dvoumno pisali. Vse je bilo vedno bolj napeto in vedno nove mobilizacije so kazale na resnično vojsko z Italijo.

Kmalu po novem letu je pričelo počasi primanjkovati živeža. Cene so se počasi a stalno pričele dvigati; živina ki se je v začetku vojske že nabirala za vojaške potrebščine, se je iznova iskala, posestniki zemljišč so morali gotovo težo žita oddajati proti plačilu. Po trgovinah je pričelo zmanjkovati živil in okoli Velike noči je nastalo na moki toliko pomanjkanja v župniji, da za Velikonočne praznike potic kar nikjer ni bilo in tudi ne belega kruha. Ko so se prejšnje čase ljudje iz moke »O« (nularce) tako rekoč norčevali, so morali naenkrat uživati kruh iz številke 5, 6, 7.

Da se dobi dovolj živil v občino, se je pri občinski seji ustanovil aprovizacijski odbor, (pri katerem je bil tudi domači župnik), ki ima skrbeti za preživljanje v občini. Nakupilo

se je hitro fižola, mešane in koruzne moke. Fižol se je prodajal od občine po 56 h Kilo, mešana moka po 84 hel, koruzna po 65 hel. Za magacin smo zaenkrat rabili društveno sobo v cerkveni hiši. Po štacunah pa je bilo olje, mast in druge specerije še dovolj na razpolago, seveda po zvišanih cenah.

Socialne razmere v preteklih 10 letih.

Ko sem prišel l. 1902 v župnijo, je na Javorniku bilo postavljeno le eno poslopje za izdelovanje železa. Vsled spretnega vodstva tedanjega generalnega ravnatelja tovarne g. Antona Luckmanna je dobivala tovarna vedno več naročil, kar je povzročilo, da so napravili veliko novo poslopje za stroje in prostoren magacin za izdelano železo.

Tovarna na Javorniku, razglednica iz leta 1906 / Foto: Fototeka Gorenjskega muzeja.

Delavski kontingent se je vsled tega zvišal in od vseh strani so se naseljevali v župniji delavci. Da so taisti imeli dovolj prostora za stanovanje, so si mnogi omislili nove hiše, pa tudi stari posestniki so zidali, ker jim je najemščina obetala lepe dohodke. Ljudstvo se je rapidno množilo in l. 1910 se je našelo v občini vže čez 2700 duš. Zaslužek bil je dober, posebno delavci, ki so bili tovarniškega dela pri strojih dobro vešči, so imeli prav dobro plačo. Zato je bilo denarja dovolj in se je vsled tega tudi potratno živelo. Gostilne so izvrstno izhajale. Uprizarjale so se raznovrstne veselice, plesi, ponočevanje in popivanje se je posebno ob plačilnih dnevih zelo razširilo. Mesne jedi so se vse vprek uživale, o razumnem gospodinjstvu ni bilo skoro pojma, otroci so imeli lepo belega kruha v ozbilju, z eno besedo, varčevalo se ni prav nič. Zraven pa še velika potrata pri oblekah. Razume se lahko, da je tako nespametno življenje v verskem in moralnem življenju imelo zelo slabe posledice. Vsak opomin od strani župnika je bil zaman. Dobri zaslužki so ljudi oslepili in so mislili, da se tako stanje ne more nikdar poslabšati. Prišla pa je l 1912/13 vojska na Balkan. Najboljši odjemalec produktov iz Javorniške tovarne bil je tedaj Balkan, posebno Srbija in Turčija. Kakor naglo se je mej tema državama pričela vojska, se je takoj začel eksport železnine v te kraje zmanjševati in pred svetovno vojsko se je pomanjkanje naročil in vsled tega tudi delavskega zaslužka vže občutno pričelo kazati, tako, da so nekatere delavske družine se pričele izseljevati in si iskati drugod boljšega kruha.

Ko je izbruhnila svetovna vojska, je nastala velika nevarnost, da morda tovarna popolnoma zastane. Ta nevarnost se je še povečala, ko 23. maja naenkrat besedolomni Italijan Avstriji vojsko napove. Sreča v tej nesreči za naš kraj je bila ta, da je vojaščina pričela v naši tovarni železne izdelke za vojsko (posebno spičasto žico (Stacheldrat), železne plate i. t. d.) naročevati in je vsled tega prišla vsa obrt pod vojaško kontrolo. Delavci so bili na podlagi teh naročil oproščeni vojaške službe, se jim ni bilo treba bati za zaslužek, ako ravno je bil taisti sedaj premajhen v primeru z veliko draginjo.

Koncem meseca julija je odšel kaplan g. Ivan Sever na kapelanijo v Moravčah. Dne 15. septembra je pa nastopil novi kaplan g. Franc Vavpetič, semeniški duhovnik. Proti koncu leta je večkrat nastalo pomanjkanje moke in mnoge družine so imele na razpolago samo krompir in fižol.

Dne 23. maja je Italija napovedala vojsko naši državi. Ta dogodek je povzročil pri nas in vseh občinah, ki ležijo v bližini laške meje mnogo strahu. Pripravljati smo se že pričeli na beg. Prihajale so k nam družine beguncev z Primorskega. Ker je pa naša hrabra armada takoj sovražniku zajezila prodiranje, se je strah kmalu polegel in zopet se je pričelo vsakdanje življenje. Končali smo staro leto zopet v nadi, da nam prihodnje gotovo prinese zaželeni mir. Draginja pa je rasla nadalje in po prodajalnah je pričelo primanjkovati olja, kave riža i. t. d.

Javornik - Koroška Bela, pred prvo sv. vojno / Foto: Fototeka Gorenjskega muzeja

1916

Občinska moka se je nadalje razprodajala vsakih 10 dni. Vsaka oseba je dobila za vsak dan 20 deka, tisti pa, ki so imeli težko delo, posebno delavci v tovarni, 30 dek. Kmalu se je vodstvo tovarne odločilo, da bo samo oziroma njihova »Kašta«, tovarniška prodajalna živeža na Savi, skrbelo za prehrano delavcev in njih družin. Tako je imela občina v preskrbi še kakih 800 oseb, katere je vsled zmanjšane števila lažje z moko prehranjevala. Trikrat so spomladi prišli za par dni tudi vojaki v vas. Neko nedeljo v postu je daroval sv. mašo vojakom unijatski duhovnik po grško-katoliškem obredu. 23. maja pop ob 3. je padala po

župniji izvanredno debela in gosta toča, ki je končala vso rž, da so jo morali pokositi. Posebno na Javorniku in Belskem polju je napravila hudo škodo. Posestniki njiv in vrtov so bili vsled te nesreče, ki je v takih burnih in žalostnih časih dvakrat bolj učinkovala, zelo potrti.

Za poletje smo dobili posebno novost. Vsled ministerijalnega odloka se je dnevni čas z prvim majem premaknil za eno uro naprej. Namen te uravnave je bil ta, da se, delo čez dan opravlja pri dnevnem svitu in tako varčuje z razsvetljavo. Ki je posebno po velikih mestih vsled pomanjkanja premoga za proizvodnjo elektrike in gaza (plina) stala velike vsote. Ta prememba se je pri nekaterih rečeh obnesla, posebno popoldan je bil vedno dolg. Nedeljska božja služba zjutraj ob 6. se je morala vendar ohraniti na starem času, da so zamogli jo župljani obiskovati.

Koncem julija nas je zapustil g. kaplan Franc Vavpotič in odšel na svoje novo službovanje v Šent Vid pri Ljubljani. Z svojim prijaznim in taktim obnašanjem se je ljudstvu splošno priljubil. Ljubili so ga posebno šolski otroci, ker jim je bil izvrsten katehet. Ustanovil je tudi Marijin vrtec za šolsko mladino, Marijino dekliško družbo je pa povzdignil na zelo visoko stopnjo. Odlikoval se je tudi vsled svoje nadarjenosti z visoko izobrazbo, vsled česar se mu v duhovskem stanu odpira gotovo še lepa karijera. Z 1. avgustom je nastopil svojo prvo službo g. Martin Gorše novomašnik, doma iz Sodražice.

20. avgusta smo praznovali cerkveno žegnanje na prav tih način. V cerkvi je bila pač slovesna božja služba, a po družinah je pomanjkanje živeža in pa pogled na slabo letošnjo žetev grenil veselje, ki je bilo običajno na ta dan v župniji. Gostilne so bile slabo obiskane, nikjer nobenega šundra, tovarniški delavci so tudi ta dan opravljali v tovarni delo kakor v delavnikih, zato je bila cerkev slabo obiskana.

Za prehrano se kolje vže dalj časa samo en komad živine na teden. Zato imamo juho in meso samo dva dneva v tednu, navadno v soboto in nedeljo. Stari ljudje vsled slabe prehrane hirajo, sploh se pa vsakemu, otrokom in odraslim pozna na obličju premale kostna prehrana.

Pri živini na planini je izbruhnila bolezen na gobcu in parkljih, vsled česar zelo primanjkuje mleka in mlečnih izdelkov.

Sredi m. avgusta se je morala oddati za vojne namene vsa bakrena posoda, kotli in korci.

Dne 14. septembra se je vršila mašna procesija za odvrnenje hudih in revnih časov k Sv. Križu nad Jesenicami. Ob 10. uri je imel g. Kaplan v ondotni cerkvi, ki je posvečena Sv. Križu in je taisti dan na spomin povišanja sv. Križa v ondotni župniji farni praznik, pridigo in slovesno sv. mašo. Naša župnija se

je zaobljubila, da bo v spomin na vojskine čase in za odvrnenje božjih šib to procesijo sleherno leto opravila. Udeležba od strani faranov bila je mnogobrojna, seveda v veliki večini žene in otroci.

Z 1. oktobrom se je nehal na novo upeljani poletenski čas. Zadnji dan septembra je dolg vsled tega 25 ur.

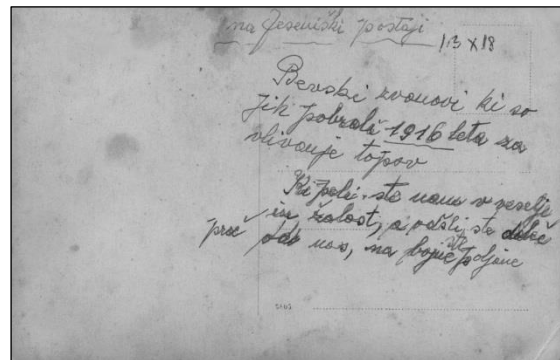
Letošnja letina je bila za žito slaba. Rž nam je spomladi pobila toča, ajdo je v jeseni slana zamorila. Krompirja in repe je bilo zadostno, fižola malo. Aprovizacijski odsek deli še vedno moko, ješpren, kašo in ogrsko torhonijo (močnate kroglice).

Oktober bil je jako toplel; večkrat je kazal toplomer na soncu 32°C. 6. novembra se je v župnišču instalirala električna luč. Tudi drugi hišni posestniki so jo pričeli po svojih stanovanjih in hlevih napeljevati.

8. novembra so nam na našo veliko žalost odpeljali veliki zvon za vojaške namene. Tehtal je 919 K ali starih 1675 funtov. Vojaški erar se je zavezal za odškodnino plačati 3676 Kr (à Kilo 4 Kr).

Koroška Bela 7.11.1916. Veliki zvon snet iz zvonika cerkve na Koroški Beli, fotografirano na železniški postaji leta 1916; razglednica. / Foto: osebni arhiv Antona Kosmača

Hrbtna stran razglednice / Foto: osebni arhiv Antona Kosmača

21. novembra je umrl na Dunaju naš cesar Franc Jožef I v visoki starosti 86 let in v 68 letu svojega slavnega vladanja.

1917

Novo leto se je pričelo z snegom in mrazom. Vsredi januarja je pričelo snežiti. Toplomer je kazal cel februar in marec -10° do -13° C. Še na sv. Jurja dan je stal ravno na ničli. Z prvim majem mraz naenkrat pojenja, nastane toplota in nastopila je huda suša skozi celo pomlad poletje in jesen. Prvi dež je padal začetkom julija, drugi koncem avgusta. Vsled suše ni mogla trava rasti vsled tega se je sena nakosilo le eno petino od drugih let. Žita je bilo tudi manj, a je bilo zelo lepo in težko zrnje.

Primanjkuje silno petroleja. Ljudje zdihujejo po koruzni moki, da bi vsaj koruzne žgance jedli. Krompirja se nikjer ne dobi, ne pri aprovizacijah ne na trgu. Občinska aprovizacija je zaklala v svoji oskrbi čez 60 prašičev, katere je nakazalo deželno mesto za klanje živine v Ljubljani, in katere je drago plačalo, po 5 K žive vage.

Aprovizacijsko društvo na Koroški Beli, zakol prašičev dne 2.2. / Foto (kopija): osebni arhiv Martina Noča, hrani Mojca (Marija) Sterle.

Na pomlad se je prodajalo suho meso in mast. Občinska aprovizacija še vedno srečno zalaga občane z moko in bolj redno in zanesljivo deluje, kakor tovarniška aprovizacija. Z mesecem majem se je pričela tudi oddaja govejega mesa občanom in sicer vsak teden na osebo po 20 - 25 deka; revnejšim slojem popolnoma zastonj, srednjim proti odplačilu 2 K za 1 Kilo, bolj imoviti ga pa niso prejeli. To zadevo glede mesa je vodil domači g. župnik, ki je vsako soboto popoldan v mesnici pri mesarju Hrovatu na Javorniku v imenu občinske aprovizacije oddajo mesa nadzoroval in mesne karte in zapisnik vodil. To meso se je izplačalo iz državne podpore. Do sedaj zaradi vojske kaj posebno hudega še nismo prestali. Živeža je bilo za potrebo dovolj, moške in fantje so v tovarni redno služili svojo mesečno plačo. Drugi moški, ki niso bili nikdar v tovarniški službi, to so bili domači zemljiški posestniki, so bili pa vsi v vojski. Sem in tje smo dobili tudi katero žalostno poročilo, da je ta ali oni v vojski umrl ali da ga pogrešajo ali pa da je ujet in biva na Ruskem. Mej umrlimi zasluži,

da se ga tu spominjamo, vrl in značajan mož Martin Kavčič posestnik na K. Beli št 51 po domače Bolter, star 39 let. Bil je v začetku na Soški fronti kot artilerist, pozneje je pa prišel v tovarno za železne izdelke v Rešicabanya na Spodnjem Ogrskem. Dne 4. marca 1917 ga je ubil električni tok. Bil je občinski svetovalec, predsednik izobraževalnega društva in jako dober katolik. Ker mu je nekaj mesecev poprej tudi umrla soproga, je bil to za družino silen udarec.

Večkrat smo se pogovarjali, da je mogoče, da napadejo morda italijanski zračni letalci, ker smo blizu fronte, tovarne na Javorniku in na Savi, da bi pa tudi na Koroško Belo metali bombe, smo imeli za izključeno. Tako je v različnih ugibanjih in domnevanjih napočil grozni in usodepolni dan

14. avgust

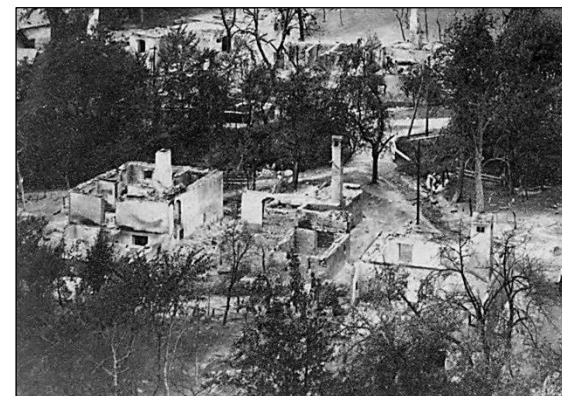

ki bo v zgodovini župnije Koroška Bela zavzemal najžalostnejši in najstrašnejši dan in ostal sedaj živčim do smrti v pretresljivem spominu.

Torek dne 14. avgusta bil je silno vroč dan vsled redne suše tega leta. Ravno se zjutraj ob $\frac{1}{2}$ 8 pripravljam na sv. mašo, ki je bila oznanjena v grajski kapeli na Javorniku. Slišim naenkrat močno bobnenje v zraku. Hitro stopim iz župnišča in ugledam ravno nad našo vasjo plavati okoli 10 aeroplanov. Na prvi pogled nisem mogel razločiti, čegavi da so, ali avstrijski ali sovražni, zato letim po daljnogled in jih opazujem. Takoj sem spoznal, da so italijanski. Hitro tečem skozi vas in ljudi silim iz vasi venkaj pod Lebniče, češ, ko bi le kaka bomba padla v vas, da ne bi ubila kakega človeka. Aeroplani so plavali dalje in kmalu zaslišimo močan pok, ki se je ponavljal, kar nam je bilo znamenje, da padajo bombe na tovarno. Bili smo pač hudo prestrašeni, a zgodilo se nam ni nič žalega. Kmalu smo se podali zopet nazaj v vas. Čez eno uro je pa že prišla novica, da sta na meji vasi Javornik v »Grobljah« ubita dva človeka od bomb, in sicer 13 letni Alois Mencinger in 36 letni oženjen tovarniški delavec Ivan Pesjak. Zraven sta bili močno poškodovani od bomb Mencingerjeva hiša št 66 in Jelenčeva hiša št 61. Tovarne niso bile zadete in tudi ne poškodovane. Padlo je pa mnogo bomb v lesove nad Javornikom, posebno v »Jelenov Kamen«, ki je pričel goreti. Nad Javorniško postajo je bila postavljena pač obrambna artilerija, a njeni topovi niso dosegli italijanskih aeroplanov, ker so pluli previsoko. Kmalu smo se pomirili in si mislili, da je nevarnost sedaj v kraji in šli smo vsakdo po svojih dnevnih opravkih.

Bila je ura $\frac{1}{2}$ 2. Solčna vročina je bila neznosna, vse posebno hišne strehe so bile od vročine skoro razbeljene. Zopet se zasliši močno tulenje v zraku. Italijanski aeroplani

so bili zopet nad našo vasjo in so se prav počasi naprej pomikali. Zopet dirjam skozi vas in upijem, da naj ljudje se iz vasi umaknejo. Komaj pridemo do Majerjeve in Birtove hiše, v zraku zažvižga in nato grozen tresk. Črn debel dim se nad hišami pokaže, znamenje, da je bomba udarila. Prve bombe so priletele v Jerončevo in Kovarjevo hišo, kateri sta bili naenkrat v plamenu.

Pogorišče Jerončeve, Kovarjeve in Ledrarjeve hiše, Koroška Bela 1917 / Foto (izrez): Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice

A bombe so padale nadalje mej groznim pokom. Mi smo bežali pod lesove, žene in otroci, vsi se od strahu tresli in jokali. Mej tem se je pričel požar širiti proti cerkvi. Nazaj skozi vas nismo mogli ker je bilo vse polno dima in ognja. Bežali smo vprek lesov nad vasjo domov, a ko smo prišli do svojih hiš, so tako strašno gorele, da ni bilo nobene reči več mogoče rešiti. Ko priletim v župnišče vže smrtno utrujen, takrat je že gorela sosedna Krznarjeva hiša. Ogenj je v našo veliko nesrečo pospeševal izvanredno močan južni veter, ki ni dopustil nobene rešilne akcije.

Ob $\frac{1}{2}$ 4 je bila cerkvena streha še cela. Ko se je užgala gostilna pri »Jurčku« pod cerkvijo, zvonik ni mogel prenašati hude vročine in streha se je pričela tajati. Bila je iz cinkastih plošč. Za prezbiterijem se je pa cerkvena streha unela od sosedne Krznarjeve hiše. Rešitve ni bilo nobene več mogoče. Z groznim plamenom in v visokih dimnastih stebrih je pokal cerkveni strešni stol, ki je imel v sebi silno množino lesenih tramov in ki je stal gotovo še od začetka cerkve. Raz stolpa se je vlival stopljeni cink, dolgo časa je kipel še kvišku stolpni križ z jabolkom, dokler ni z groznim hruščem padel v ogenj. Dva zvonova in ura so padli na obok nad orgljami in ondi obstali. Dobro zgrajeni oboki niso pustili ognja v cerkev, le pri vratih z kora v zvonik se je ogenj širil proti orgljam, ki so pričele vže tleti, a se je v pravem času pogasilo. Okroglo okno (slikano) v presbiterijumu se je od silne vročine razpokalo in stopilo. Skozi to okno je prihajal ogenj in dim raz strehe od stare zakristije v cerkev, ki je vse cerkvene oboke očrnil. Proti večeru je tramovje na cerkvi z velikim hruščem padlo na oboke in tudi dalje tlelo. Vse kar je bilo lesenega nad oboki ali na stolpu je popolnoma zgorelo. Mej ognjem je padel lesteneč sredi cerkve na tla in ž njim vse svetilke. Zraven cerkve se je užgala stara mertvašnica, ki je služila za cerkveno

/:Marija Noč:/ hiša in hlev z skednjem

Št. 78. Svetinova paštva

/:Blaž Čop:/ hiša

Št. 80. Pri Alešu

/:Terezija Svetina:/ hiša

Št. 83.

/:Anton Böhm:/ hiša

Št. 77. Mala Škantova

/:Urban Vilman:/ hiša

Št. 84.

/:Ivan Sušnik:/ hiša

Domača farna cerkev, zvonik in stara mrtvašnica.

Pri Jurčku št. 7 in mežnarju št. 8 na Koroški Beli, 1917 / Foto: osebni arhiv Martina Noča, hrani Mojca (Marija) Sterle.

Pogorišče so si prišli ogledat in pogorelcem tolažbo izrekat sledeči dostojanstveniki: Prem. g. Knezoškof dr. A. Jeglič, ekscelenca deželni predsednik grof Attems, njegov namestnik dvorni svetnik Laichan pl. Moorland, državni in deželni poslanec J. vitez Pogačnik, deželni odbornik dr. Evgen Lampe in mnogo družih oseb iz okolice.

Ustanovil se je takoj pomožni odbor za pogorelce, ki naj skrbi za živež in denarne prispevke v prid ponesrečenim.

Gradnja strešnega stola na cerkvi sv. Ingenuina in Albuina, 1917 / Foto: Fond PANG 583, Zbirka fotografij, t.e. 19, a.e. 157, Johann Freund, št. 88

Župnikova prva skrb je bila spraviti cerkev in zvonik pod streho. Prošnja za les je pri župljanih malo pomagala. Pripeljalo se je nekaj lesa, ki pa niti od daleč ni zadostovalo. Ker so pa deževni nalivi cerkveno zidovje in obok parkrat tako močno premočili, da je bil ves tlak po cerkvi pod vodo, da je od oltarja kapalo in bila nevarnost, da se vsled vodne teže prične cerkveni obok rušiti, kar bi nesrečo še podvojilo, sem se v tej veliki

zadregi obrnil s prošnjo na ravnateljstvo domače Kranjske industrijske družbe, da mi da na razpolago les in delavce za pokritje cerkvene stavbe. Mojo prošnjo je g. generalni direktor Karl pl. Noot uvaževal in je g. inženirju Bachmann-u poveril to nalogo, ki je naredil za novo streho načrt – poslal tesarskega mojstra Smrekar-ja z delavci in pripravami, preskrbel na domačih tovarniških žagah potrebni les, v tovarni potrebno železnino, tako, da se je koncem septembra cerkveni stol pričel izdelovati. Delo je trajalo do 19. novembra. Provizorično sta se cerkev in zvonik pokrila z deskami. Z dovršeno streho se pričela zopet redna božja služba v nedeljah in praznikih. Kar se poprej posebno ob dežju ni moglo izvrševati. Vsakdanje sv. maše sva z g. Kaplanom opravljala v zakristiji. Popravo je plačala občina v znesku . Električna razsvetljava je v cerkvi zažarela prvič na veliki petek zvečer pri pridigi. Pri požaru taista ni bila poškodovana. Stala je 1595 K 15 vin., katera vsota se je poplačala iz prostovoljnih doneskov in iz nedeljske pušice.

Ker nismo imeli nobenega zvona v stolpu, naročil se je v tovarni na Savi, ki pričela izdelovati jeklene zvonove, en jeklen zvon, ki se je v zvonik obesil dne 27. novembra. Tehta 476 kg, stane 679 K 10 vin in je uglasben na a.

Posebnost pri domačih poljskih pridelkih v jeseni je bila ta, da so ljudje pridelali izvanredno debel krompir in ravno tako repo kljub hudi poletni suši. Primanjkovalo je po zimi zelo občutno premoga zaradi pomanjkanja železniških masin in vozov, vsled česar se je moral šolski pouk za otroke zelo skrajšati in šolska kuhinja, ki je bila namenjena za uboge lačne otroke, brez kuriva ni mogla delovati. Draginja pri živilih je pa vedno bolj rasla in vsakdo je bil v skrbeh, kako se bodo pri splošnem pomanjkanju živil in neznosni draginji preživel skozi zimo. Obleke, sukna, usnja za obuvale pa ni bilo nikjer dobiti, ker je država vse zasegla. Nastali so žalostni časi.

Koroška Bela po bombardiranju dne 14. avgusta 1917 / Foto: Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice

Zima je bila mila, kar je našim pogorelcem, ker so nekateri stanovali celo v svojih podrtih hišah, zelo koristilo. Ko se je pomlad pričela, pričeli so voziti skupaj les, apno; opeka se je naročila v opekarnah barona Borna v Tržiču. Za pomoč smo imeli nekaj vojakov – tesarjev. A prava pozidava se ni mogla pričeti, ker je predvsem manjkalo živeža. Kdor je hotel delavce najeti, jim je moral dati hrano, a ker te ni bilo, zato ni bilo tudi delavcev in poprava vasi se je zavlekla.

Tovarni na Javorniku manjka premoga, zato večinoma stoji in delavci dobijo odškodnino.

15. aprila je odšel od tu proč organist Jakob Čadež na službo na Bled. Bil je jako izvežban igralec na orglah.

Meseca aprila se je moralo vojaški upravi na Dunaj odposlati za 44 kg cinkastih piščali od orgelj, za kar se je dobila odškodnina 960 K.

Dne 9. junija je slovesno svojo novo mašo obhajal g. Franc Rožič, po domače Klančnikov z Javornika št. 15. Posebnost te nove maše je bila ta, da je vsled pomanjkanja živeža moral izostati običajni obed za 50 povablencev; po litanijah pa so se taisti vseeno zbrali v župnišču na skromno malico, kjer se jim je postreglo z kruhom, suhim mesom in vinom, z čemur so bili popolnoma zadovoljni.

Dne 30. junija se je obhajala slovesnost sv. birme. G. Knezoškof je delil v župnijski cerkvi 335 otrokom ta zakrament. Od domačih šolskih otrok je bilo birmanih 364 od teh tukaj doma 303, in po drugih župnijah 61.

Koncem julija se je g. Kaplan Martin Gorše preselil od tod na svoje novo službeno mesto v Idrijo. Bil je jako priden gospod, razumen katehet in dober pevec. Na njegovo mesto je bil imenovan g. Franc Presetnik, novomašnik, doma z Ježice pri Ljubljani.

Sredi oktobra je pričela na Italijanskem razpadati avstrijska armada. Vojaki so se grozot vojske naveličali in se obrnili proti domu. Nekdanja mogočna Avstrija se je razsula. 30. oktobra je vstala svobodna Jugoslavija, katero smo vsi praznovali z živahnimi obhodi in velikim navdušenjem. A kmalu nas je veselje minilo. Italijan je zasedel vse slovenske primorske kraje notri do Logatca, Idrije in Kranjske gore. Na Koroškem se je pričel narodnostni boj mej Slovenci in Nemci. Dne 15. decembra smo praznovali svečano v cerkvi zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v jedno državo.

Leto smo končali v veliki negotovosti glede miru. Naši pogorelci so svoja razdrta selišča vže nekoliko pozidali, a večinoma jih niso zmogli zadostno pokriti, ker je manjkalo strešne opeke. Posojilo ki je bilo naprošeno pri Kreditni banki za opustošeno vojno ozemlje v znesku 1 milijona Kron za pozidavo opustošene Koroške Bele, se ni izvršilo, ker se je Avstrija razsula, Nemci so

pa banko prenesli na Dunaj, odkoder se ni moglo več denarja dobiti.

Pogorelci so dobili podpore: Različne zbirke po cerkvah in od privatnikov: 68.178 K 3 vin.; od države 140.000 K. Ta podpora je vsled visokih delavskih plač in dragega materiala malo izdala.

Organist Čadež se je sredi decembra nazaj vrnil in zopet prevzel organistovsko službo.

1919

Sredi februarja sta prišla na župnikovo prošnjo dva inženirja od Narodne vlade v Ljubljani natančno pri vsakem pogorelcu izračunat škodo na stavbah. Ti računi o škodi naj bi služili Narodni vladi za merilo odškodnine, katero misli vlada pogorelcem nakloniti.

Pozimi se je razpasla mej ljudmi takozvana španska bolezen, neke vrste pljučnica, ki je mnogim povzročila smrt.

Dne 30. aprila sem odšel na novo župnijo Ježica pri Ljubljani. 17 let sem bival tukaj in prestal mnogo hudega. Ker so me pričela težiti leta, zato sem si poiskal mirnejšo službo. Svojim g. naslednikom želim v njihovem delovanju v tej župniji srečo in božji blagoslov. Bogu čast in zahvala za vse tu prejete dobrote. Z Bogom Koroška Bela, Bog te čuvaj!

Fr. Košir
župnik

Vir

Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŽA Koroška Bela, KRONIKA 1902 – 1939

PISMO 1916

MATERI ZA GOD IZ TUJINE!

1. Nedelja prva meseca vinotoka zapisana mi je globoko v srce in god preljube matere.
 2. Res zdaj prostosti drage nimam in tudi ne vem jo li še kdaj dobim zato Vam danes, predraga mati, te vrstice skromne podarim.
 3. Že v tretjič se Vaš god praznuje a ljuba vojna še besni večer jesenski, mrzli veter brije o skrivnostni govorici po vrteh.
 4. Zvene le listke trga zadnji roži trepetne bilke maje v trdnih tleh zvene le so, a bodo spet pognale iz ljubezni, rožo mojega srca.
5. Bog živi Vas – in iz tujine Vam rožo to vaš sin poda podati Vam danes družga nimam ubogi zemeljski trpin.
 6. Želim Vam zdravja, let obilo do groba ostanem zvest vaš sin ko zasvitala bo zarja zlata na častiti Vaš godovni dan.
 7. Ko slovo noč bo svitu dala takrat zakličem Vam čez hribe, holme, griče in ravni: veselo, zdravo dobro jutro da bi zadovoljno ga obhajali!
 8. In hčerkic Vaših, sestic mojih, katera prva ogenj zaneti z najboljših zrnč kavni Vam okusno kavo priredi.
 9. Žal da sinovi Vaši so v tujini ko Vaš god pozdravlja v linah zvon France in Jožef Vam želi kar želi Vam danes vaš sin Anton.
 10. Prisvetilo žarko sonce bo tam izza hriba Hrastnika gorskih Vam pozdravov sto pošiljam draga mamica!
 11. Da Bog bi uslišal prošnjo to ki prosimo ga vsi gorko da mir razlil bi vrh zemlje in konec blo bi vojne te.
 12. Že mrak se vlega na zemljo ko skledam jaz Vam pismo to vrstice te Vam podarim nebrojno srečnih dni želim!
 13. In dom ti moj kjer hišica očeta stoji da nepoškodovana ostala bi dokler moj rod živi.
 14. V duhu danes se ozrem v minule prošle dni ko veseli, zdravi smo bili vsi pri dragi mamici.
 15. Medtem ko zlagam pismo to veselje me navda da srečo imel je brat France da pri mamici je doma.
 16. In ti France, ti bratec moj veseli se z menoj na god preljube mamice mi pesmico zapoj!
 17. Pod streho tam kjer spavajo godala tihi sen na god njen pa z glasom vsem zapoj Slovenec sem!
 18. Že večernica gori na nebu in jaz to pismo dokončam poznate jo po jasnem svitu ozrite se na njo vi tam.
 19. Nebrojna čreda zvezd na nebu razsvetljujejo nam temno noč zdravstvujte torej draga mati Vam iz daljave kličem lahko noč!

Anton Triplat
Koroška Bela dne 26.9.1916

Anton Triplat (1883 - 1955) z domačije pri Jošanu, Koroška Bela 86, (danes: Potoška pot 7).

ČASTNI OBČAN KOROŠKE BELE I. 1933

Dr. Matko (Matevž)

Potočnik

šolnik in zgodovinar

Portret dr. Potočnika (1872-1967), oljna slika v lasti dr. Marka Potočnika / Foto: Miro Podgoršek, 2017

Rodil se je 8. septembra 1872 na Koroški Beli št. 60, po domače pri Guntarju, očetu Antonu Potočniku in materi Jožefi roj. Gašperin z Mlinega pri Bledu. Do desetega leta je v rojstnem kraju obiskoval enorazrednico, leta 1882 vstopil v 4-razredno ljudsko šolo v Kranju, kjer je končal tudi nižjo gimnazijo, 5. razred gimnazije je obiskoval v Ljubljani, ostale pa v Beljaku, kjer je 4. julija 1895 tudi maturiral. Na Dunaju se je prvo leto študija posvetil študiju prava, nadaljnja 3 leta pa filozofiji. V šolskem letu 1899/1900 je bil suplent na gimnaziji v Novem mestu, 1900/1901 pa na Dunaju domači učitelj. Leta 1901 opravil izpite iz zemljepisa in zgodovine kot glavnih predmetov in slovenščine kot stranskega predmeta za srednje šole s slovenskim in nemškim učnim jezikom. Doktoriral je 1902 z disertacijo Bemerkungen zum Leben und Tätigkeit des Themistokles.

V letih 1902–1912, obdobju intenzivne germanizacije, je deloval kot profesor na državnem moškem učiteljsišču v Mariboru. V Mariboru se je pokazal kot pokončen borec za slovenstvo, ko je nemški profesor trpinčil slovenskega dijaka, je izjavil: »Vi Slovenca, jaz pa prav toliko Nemcev«. Zaradi

omenjenih nesoglasij v profesorskem zboru je bil premeščen na realno gimnazijo v Idriji, kjer je služboval do začetka prve svetovne vojne. Oproščen vojaščine je od 1915–1919 služboval na gimnaziji v Kranju, od 1919–1926 pa na I. državni gimnaziji v Ljubljani. Leta 1926 je postal ravnatelj državnega ženskega in čez 2 tedna državnega moškega učiteljskega v Mariboru. Upokojil se je 26. junija 1932, a je bil že konec leta reaktiviran kot ravnatelj državnega moškega učiteljskega v Gospiću na Hrvaškem in bil dokončno upokojen 3. maja 1933. Po upokojitvi je živel in kmetoval, zahvaljujoč svojim kmečkim koreninam, ki jih ni nikoli zanikal, na svoji domačiji v Lescah. Tam so ga še v njegovi pozni starosti obiskovali slovenski zgodovinarji, ki so v svojih raziskavah obravnavali Koroško.

Planina Svečica - Belska planina / Foto: Osebni arhiv Marije Korošec

Potočnik se je v šoli udeleževal kot zaveden narodnjak in skrbnik socialno šibkega dijaštva. K njegovemu šolskemu delu spadata tudi šolska učbenika Zgodovinske učne snovi za ljudske šole V in VI, (Ljubljana, 1906), kjer je obdelal obdobje po letu 1835 ter gospodarski razvoj v 19. stoletju. Kot zgodovinar in zemljepisec je Potočnik obravnaval predvsem Koroško. Njegov prvi spis Nova železnica na Slovenskem, Celovec-Področica in Beljak-Področica, je pod psevdonimom Belan izšel v Koledarju Mohorjeve družbe za leto 1907. Spisal je tudi VI. del Slovenske zemlje; Vojvodino Koroško I (1909) in II (1910) z antropogeografskega, političnega, kulturnega in zgodovinskega vidika, ter za I. zvezek priredil narodnostni zemljevid Koroške. V Slovanskih spominih in jubilejih (Ljubljana, 1911) je prikazal življenje v Zapužah rojenega slovenskega zgodovinarja in narodnega delavca Josipa Apiha (1853-1911). Matko Potočnik je nadaljeval Apihovo delo Zgodovinska učna snov za ljudske šole (1902–06, Slovenska šolska matica). Ko so 14. avgusta 1917 italijanska letala odvrгла bombe na Koroško Belo, je požar povzročil veliko gospodarsko škodo in terjal dve življenji, se je M. Potočnik odločil rodni vasi finančno pomagati. Za obnovo svoje vasi se je uspešno trudil pri pokrajinski vladi. Pomoč se je izkazala kot uspešna, kar potrjujejo kasneje napisana zahvalna pisma vaščanov. V obdobju pred

koroškim plebiscitom (1919-20) je bil referent pri pokrajinski vladi in nato do 1922 izvedenec pri razmejitveni komisiji med Jugoslavijo in Avstrijo na črti Olševa-Peč. Takrat je rojstni Koroški Beli rešil planino Svečico /Korenčico/. Občani tedanje občine Koroška Bela so se mu 8. 8. 1933 za zbrano finančno pomoč in planino Svečico zahvalili z izvolitvijo za častnega občana.

Občinski odbor občine Koroška Bela z županom Janezom Erlahom ob izročitvi diplome dr. Potočniku / Foto: Gornjesavski muzej Jesenice

Prepis diplome:

»V znak globoke hvaležnosti za nepričakovano veliko denarno pomoč, ki jo je preskrbel svojim rojakom ob priliki požarne nesreče povzročene po italijanskih aeroplanih 14. avg. 1917. leta -v dobi svetovne vojne- in za zasluge pri ohranitvi občinske in jugoslovanske pravice do planine Svečice, je občinski odbor na svoji seji dne 8. avg. 1933. soglasno izvolil rojaka gospoda dr. Mateja Potočnika gimnazijskega ravnatelja

za častnega občana občine
»Koroška Bela«.

Spominska plošča dr. Potočniku na njegovi rojstni hiši na Cesti Ivana Cankarja 12, ki stoji v južnem delu starega naselbinskega jedra Koroške Bele. Memorialna dediščina, ESD 5379 / Foto: osebni arhiv Antona Potočnika

Hvaležni občani so mu 7. 9. 1968 na rojstni hiši postavili spominsko ploščo. Za to delovanje mu je bil priznan status borca za severno mejo. Po, za nas izgubljenem, koroškem plebiscitu je pomagal rojakom, ki so pribežali s Koroške v tedanjo Kraljevino SHS. V tem času je deloval tudi s časopisnimi

prispevki o Koroški (Ljubljanski zvon, Planinski vestnik, Jutro, Slovenec, Slovenski narod). Sodeloval je tudi pri izdelavi zemljevida slovenskega ozemlja v sektorju od 31° W-32° 30' E in od 46° 30' na N. (Slovenska matica 1921). Vse življenje je bil povezan s Koroško, kjer si je našel tudi svojo življenjsko sopotnico, koroško Slovenko Julijano Lapuš, s katero je imel sina Milana in hčerki Marico in Nado, slednja je zanj skrbela na posestvu v Lescah do njegove smrti 6. julija 1967. Hčerka Nada je leta 1968 izročila tedanjemu Tehniškemu muzeju Železarne Jesenice bogato zgodovinsko gradivo in nekaj osebnih predmetov za ureditev spominske sobe.

Na domačo vas, Belo, kot jo je rad imenoval, je bil zelo navezan, rad je obiskoval sorodnike in še posebej prijatelja, bivšega učenca, Janka Rozmana (Orehnkovega).

dr. Marko Potočnik, vnuk

VIRI

Anon. Matko Potočnik. Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon, Od M-Ž, Mladinska knjiga, Založba d.d., Ljubljana, 2008: 884.

Arhivsko gradivo: Gornjesavski muzej Jesenice, osebni fond dr. Mateja Potočnika, fasc. 1.

Baš F. Potočnik, Matko (1872–1967). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi452619/#slovenski-biografski-leksikon>

Belan. Celovec-Področica. Nova železnica na Slovenskem. Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1907. Celovec 1906:9-10.

Janša-Zorn O. Matko Potočnik, Enciklopedija Slovenije, Flo-Ps, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1995:196.

Modrinjak. Dr. Matku Potočniku ob osemdestletnici. Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1954, Celje 1953: 61.

Slovenski biografski leksikon: Matko Potočnik, 7. zv. Peterlin - Pregelj C. France Kidrič et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1949.

Sturm-Schnabl K, Schnabl BI. (izd.) Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, Von den Anfängen bis 1942. BÖHLAU VERLAG WIEN KÖLN WEIMAR, 2016, Zvezek 3: 1060.

Zemljevid slovenskega ozemlja (1921). URN:NBN:SI:doc-HDJOY3B from <https://www.dlib.si>

Belska planina – Svečica, 2013 / Foto: Vir: Gore-Ljudje, Majda Gašperin: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/93118/>, 9.8.2017

PRILOGA

OSLIKAVE.....

»iz mozaika preteklosti v našem času«

KOROŠKA BELA

2017

Dogodki na vasi

.... avgust, september, oktober

Koroška Bela 2017 / Foto: Jani Kolman

OSLIKAVE iz mozaika preteklosti v našem času

Leto 2017, v katerem se je (bo) zgodila 100-letnica razdejanja Koroške Bele, vidimo kot priložnost, da dogodek obeležimo s kulturno prireditvijo, v okviru katere smo v Farnem kulturnem društvu

Uporabljeno gradivo za razstavo »Po sledih razdejanja Koroške Bele, 2017« in publikacijo:

Arhivsko GRADIVO

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Vojaški muzej Slovenske Vojske, Gornjesavski muzej Jesenice, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Gorenjski muzej v Kranju, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica, Arhiv Savskih elektrarn Ljubljana – HE Moste

Gradivo IZ ZASEBNIH ZBIRK

Fotografije: Janez Alič, Petra Alič, Branko Čušin ml., Marica Frelj, Marija Korošec, Anton Kosmač, Marija Kristan, Helenka Lipovec, Lovrenc Markež, Anton Potočnik, Anica Ručigaj, Ida Smolej, Mojca (Marija) Sterle, Vlasta Vidic, Osnovna šola Koroška Bela, DPD Svoboda France Mencinger Javornik-Koroška Bela in Farno kulturno društvo Koroška Bela **Likovna dela:** Prostovoljno gasilsko društvo Koroška Bela, Mojca (Marija) Sterle in dr. Marko Potočnik **Fotografije Koroške Bele 2016 in 2017:** Miro Podgoršek, Aleksander Novak, Andrej Tavčar, Jani Kolman **Video** »Koroška Bela, Po sledih 2017« in »Planina Svečica« avtorja Janija Kolmana in »Pripoved nekih slik« Petre Alič in Janija Kolmana

Obdelava reprodukcij za razstavo:
Aleksander Novak in Toni Čebon

Organizacija in koordinacija projekta:
Andrej Palovšnik

Zasnova, izbor gradiva, vizualna podoba in
postavitve razstave
»Po sledih razdejanja Koroške Bele, 2017«:
Petra Alič

Oprema v razstavišču: Stanko Zupančič,
Andrej Palovšnik, Srečo Železnikar Razstavni
ekspoziti: Katarina Košnik, Helenka Lipovec

Vodja projekta:
Petra Alič

Organizacija in koordinacija projekta:
Andrej Palovšnik

Prostori v naselbinski dediščini Vaško jedro za izvedbo dogodkov in postavitve razstavnih ekspozitov kulturnega projekta »Koroška Bela 2017«: Župnija Koroška Bela – plato pred cerkvijo, cerkvena hiša na Cankarjevi – Kulturni hram, domačija Lipovec, frizerski salon Maja in Janez Novak, domačija pri Svetinu in pri Frtinu

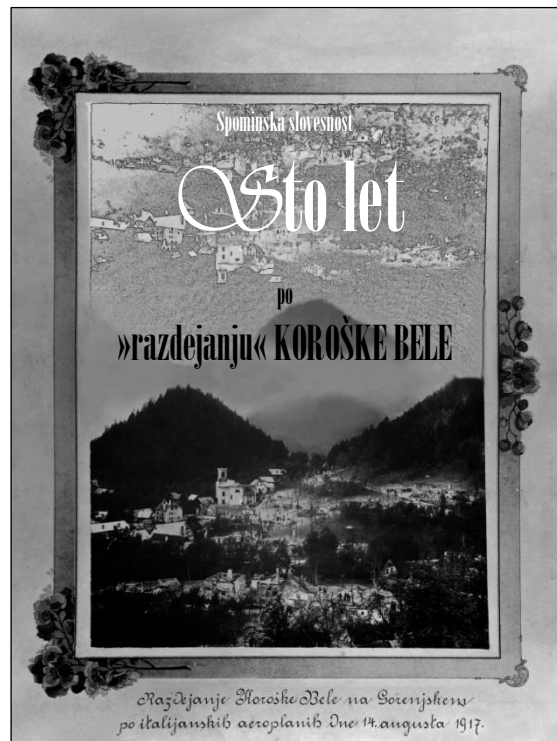
ter Osnovna šola Koroška Bela – »stara šola 1904«

Koroška Bela organizirali več kulturnih dogodkov. V projekt smo aktivno vključili večje število posameznikov iz vseh starostnih skupin, kulturna društva, javne zavode in zainteresirane strokovne sodelavce. Pripravili smo kulturni program na presečišču vizualnih, uprizoritvenih in večmedijskih umetnosti, ki skuša vsebinsko odpreti, odpreti ter uprizoriti način življenja in preživetja v prostoru preteklega in današnjega časa. Ohranitev identitete.

Prireditve so umeščene na območje ruševin, na pogorišče in njegov rob - v naselbino Vaško jedro Koroške Bele - ter v staro šolo, ki je v tistih težkih časih nudila začasno zatočišče pogorelcem in v kateri je bila organizirana vojna kuhinja. Na vaški cesti na robu pogorišča (1917) si lahko ogledate žanrske prizore, ki so v današnjih časih redki in ob katerih danes nepremično stojijo stavbe in grajeni sestavi, t.i. kulturna dediščina. Vabljeni na pot, po kateri so si leta 1917 pogorišče prišli ogledovat tudi številni dostojanstveniki; pot, ki vodi do vzpetine, na kateri je briksenška cerkev, ki je bila leta 1917 zajeta v ognjenih zubljih, danes pa je *umetnostno zgodovinski biser*, kot jo je v okviru Mednarodnih muzejskih dnevov 2017: Muzeji in spregledana preteklost predstavil g. Aljaž Pogačnik.

(Na)snidenje na Koroški Beli, na cesti poimenovani po Ivanu Cankarju, slovenskemu pisatelju, dramatik in pesniku.

Petra Alič et al.

Večer na vasi pri farni cerkvi
KOROŠKA BELA, 14. avgusta 2017 ob 21.15

Program večera, ki je bil posvečen »pogorelcem«: Nagovor: Marija Palovšnik, predsednica Farnega kulturnega društva Koroška Bela. Glasbeni del: J.S.Bach, Preludij, Sarabanda, Gigue iz suite št. 2 v d-molu za violončelo, solo v izvedbi Gregorja Feleta. Dramski del: F. Košir: »Spominski zapiski« v interpretaciji dramskega igralca Gregorja Čušina. Video: P. Alič, »Pripoved nekih slik«, J. Kolman: »Po sledih 2017«, in »Svečica« z glasbeno opremo Ponce-Heifetz: Estrellita in E. Elgar: Salut d'Amour za violino, solo v izvedbi Maje Horvat. Program povezuje Polona Torkar.

ŠOLA na Koroški Beli – likovno izražanje

»KOROŠKA BELA ~

UJETA

V LIKOVNIH DELIH UČENCEV«

Likovno delo v nastajanju, delo učenca 7. razreda (starost 12)

Poslikave učencev 2017

K nekaterim dejavnostim nas spodbudijo zunanje okoliščine in to se je zgodilo, ko me je Petra Alič vprašala, če bi v okviru likovnega ustvarjanja z učenci sodelovala pri kulturnem projektu v spomin na razdejanje Koroške Bele med prvo svetovno vojno pred 100 leti. Predlagala je, da bi učenci s poslikavami in freskami predstavili svoj pogled na domači kraj - Koroško Belo 2017. Kraj so ljudje, ki živijo v njem. In ko kraj mladostniki prikažejo na likovni ploskvi, s tem prikažejo svoj pogled nanj, svoje razmišljanje, uvidenje in doživljanje.

Če so hoteli učenci prikazati kraj, so ga morali opazovati in nato izbrane motive prenesti iz tridimenzionalnega sveta na ploskev. Njihova motivacija za likovno izražanje tako ni bila samo zmožnost likovnega ustvarjanja, ampak je bila pomembna tudi spodbuda k opazovanju predmetov in pojavov v naravi.

K sodelovanju sem povabila učence, ki obiskujejo likovni krožek in tiste, ki so vključeni v program nadarjenih učencev. Naknadno sem v projekt vključila tudi skupino izbirnega predmeta Likovno snovanje 3, ki je izbrane likovne motive slikala ali risala na lesene vezane plošče manjših formatov, a še vedno večjih kot je format A3 (npr. risalni list).

Takoj na začetku je bil zame kot mentorico izziv, da jih primerno motiviram za likovno izražanje. Butina namreč (1961) razlaga, da

likovno vzgajati otroka pomeni, da mu pomagamo organizirati vidne zaznave in vtise, ki prihajajo v njegovo duševnost skozi oči. Z risanjem po slikovni ploskvi učenec odkriva in poskuša razumeti svet (prostorske odnose) okoli sebe.

Likovno prakticiranje otroku prinaša izkustvo. Služi mu za spoznavanje in spoznanje. »*Likovno prakticiranje z razvijanjem ročnih spretnosti katalizira izkustvo, združuje opazovanje z mišljenjem, sintetizira umsko in fizično delo in nas pripravlja, da od besed prehajamo k dejanjem.*« (Muhovič, 2005). Učitelj oziroma mentor mora učence v učnem procesu motivirati z likovnimi tehnikami, problemi, motivi in izvajanjem likovne tehnike. In ravno tu je bit sodelovanja.

V tem projektu je učence motivirala že sama likovna tehnika – akrili in druge likovne tehnike na mavčnih ploščah, da bi dosegli vizualni izgled fresk.

Da bi se lotili izdelave pravih fresk, je za mladostnike tehnično prezahtevno, zato smo tehniko »ustvarjalno« priredili. Učenci so imeli na razpolago večje formate »gips« plošč in niso bili vezani na risalni list. Čeprav so se ob tem nekateri izziva (zaradi večje velikosti formata) sprva prestrašili, so bili za ustvarjanje vsi zelo motivirani. Hkrati je bil to izziv zame kot mentorico, da jih spodbudim za nadaljnje delo. Želela sem, da na likovnih delih prikažejo vsak svojo izpovednost in ustvarjalnost (skozi tehniko ali izbrani motiv). Največji napor mentorja otroške likovne dejavnosti je prav v spodbujanju izpovednosti in ustvarjalnosti.

Preden smo se lotili likovnega izražanja, smo se sprehodili po kraju. Čeprav bi pri mladostnikih današnjega časa, ki so prežeti s digitalno tehnologijo, pričakovala ravno nasprotno, se je večina učencev ustavila pri motivih, ki so del kulturne dediščine kraja. Kot mentorica namerno nisem posegala v njihovo razmišljanje in odločitve, celo namignila sem, da če jim je v kraju zanimiva npr. avtobusna postaja, lahko za motiv izberejo prav to. Vendar so si vsi izbirali motive, ki so zelo povezani s kulturno dediščino Koroške Bele.

Likovno delo v nastajanju z motivom cerkve na Koroški Beli, delo učenk 7. razreda (starost 12 let)

Ustvarjalna vrednost likovnih del se zaključi in potrdi šele ob predstavitvi izdelkov gledalcem na razstavi, kjer vas bo navduševala njihova likovna izpoved. Vsako novo likovno izražanje in raziskovanje črt, barv, oblik, form in prostora v likovnih delih in iskanje likovne kompozicije je veliko bogastvo ustvarjalnosti mladih. Ti iščejo svoj osebni stil in optimalno pot do zadovoljivega likovnega rezultata. Raziskujejo površine, strukture in barvne kompozicije, zbirajo nova spoznanja in izražajo različne likovne izkušnje in lastne emocije. Kot njihova profesorica likovne umetnosti sem ponosna, da mladostniki cenijo in uvidijo kulturno dediščino v našem kraju in jo opazijo, saj jo bodo posledično, ko se jim razvije še kritično vrednotenje, znali tudi spoštovati.

S tem projektom smo našim učencem omogočili druženje s krajani, vrstniki, dodatno likovno prakticiranje oziroma izražanje in možnost ustvarjanja v naravi ter vnašanje kulturne dediščine okolja v njihov likovni motiv (izbrane prostorske elemente, ki so jih obravnavali npr. stavbe, obzidje, most, vodnjak, skedenj, sadovnjak ...).

Mlade smo spodbudili k ustvarjalnosti na likovnem področju, kar dokazujejo nastala likovna dela. In kot pravi že stari rek, »slika pove več kot sto besed«.

Likovno delo v nastajanju, delo učenke 7. razreda (starost 12 let)

Na razstavi bomo poleg del, ki so nastala v okviru tega projekta, predstavili tudi nekaj likovnih del mladostnikov, ki so jih na temo *Koroška Bela – kontrasti* ustvarili na Torkarjevi likovni koloniji, ki smo jo že osmič priredili na OŠ Koroška Bela. V likovni koloniji mladostniki iz Unesco šol likovno ustvarjajo po opazovanju v kraju. V šolskem arhivu imamo tako že kar nekaj kvalitetnih otroških del z motiviko Koroške Bele.

mag. Katja Operčkal,
prof. likovne umetnosti na OŠ Koroška Bela

VIRI

Butina, M. (1961). Pomen likovnega pouka. Ljubljana. V: *Otrok in družina* 8.

Muhovič, J. (2005). *Izobraževanje med realnim in virtualnim. Spogledovanja s pedagoško futurologijo*. Gradivo iz predavanj. Pedagoška fakulteta. Ljubljana.

Tacol, T. (1999). *Didaktični pristop k načrtovanju likovnih nalog*. Ljubljana. Debora.

Pibernik, J. (2006). *Drugačnosti : priročnik za učitelje likovnega pouka v osnovni šoli*. Celje. Celjska Mohorjeva družba.

RAZSTAVIŠČE

»Stara« šola na Koroški Beli

Šola na Koroški Beli, zgrajena leta 1904. / Foto: Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice

Razstavni prostor za okenski odprtini (dimenzij 107cm x 75cm) za postavitev likovnih del učencev, 2017

UMETNOST – slikarstvo

Stenske poslikave na fasadah

Blanskih stavb

Sprehod skozi domače vaško jedro je že zaradi moje poklicne usmerjenosti naravnano v opazovanje stavb in njihovih detajlov, posameznih stenskih dekoracij in poslikav, na katerih se mi vedno znova ustavi pogled. Že leta jih opazujem, kako vztrajno kljubujejo zobu časa in so kljub vidnemu propadanju lepi v svoji originalnosti. Vsake toliko pa se zgodi, da posamezniki dobijo navdih in začutijo potrebo, da bi jih rešili propada, jih polepsali, da bodo všečni. Hvale vredna ideja, če jih ravno ta namera ne uniči. Lepota vsake stvaritve je zajeta ravno v njeni pristnosti. Zgodovinska, estetska vrednost ter avtentičnost materialov in morebitno znanega avtorstva so elementi, ki se upoštevajo pri vrednotenju stvaritve in jo opredeljujejo kot celoto. Če je katera izmed teh vrednot okrnjena, se njena vrednost in pričevalnost zmanjšata. Mislim, da ni potrebno posebej poudarjati, kako pomembni so elementi, zajeti v kulturno dediščino še tako majhnega kraja, saj tudi ti prispevajo k njegovi identiteti in predstavljajo drobce naših korenin. Ali niso že zato dovolj vredni, da jih mi kot njihovi skrbniki skušamo čim bolje ohraniti, da bomo imeli kaj predati svojim zanamcem? Hkrati pa omogočimo prostor novim stvaritvam, ki bodo pustile

pečat današnjega časa in svoje sporočilo prenesle v prihodnost.

V prispevku sem izpostavila zgolj nekatere stenske poslikave, tiste najbolj očitne s cerkvene zunanjsčine ter s ceste Ivana Cankarja, kjer se nahaja tudi največ enot nepremične kulturne dediščine, ki je vpisana v državni register. Prepričana pa sem, da so med njimi še stavbe, na katerih se pod novjšimi ometi in opleski skrivajo še starejše stenske dekoracije in z njimi nove zgodbe.

POSLIKAVA SV. FLORJANA

Stenska poslikava sv. Florjana se nahaja na osrednjem delu glavne fasade hiše na cesti Ivana Cankarja 9 na Koroški Beli, po domače »Pr Čop«, na robu starega vaškega jedra. Sveti Florjan velja za eno izmed bolj prepoznavnih upodobitev svetnikov v slovenski umetnosti, še posebej so ga častili v obdobju med obema vojnama (1918-1945). Poleg upodobitev na mnogih oltarnih slikah, kipih in praporih je našel svoje mesto na fasadah hiš in gasilskih domov, saj naj bi s svojo navzočnostjo ščitil vas ali mesto pred požari. Velja za zavetnika prostovoljnih gasilcev. Svetega Florjana so za zavetnika slovenskih gasilcev formalno razglasili šele z odlokom v septembru 2015.

Stenska poslikava sv. Florjana neznanega avtorja na hiši na Cankarjevi 9 / Foto Andrej Tavčar, 2016

Zavetnik je največkrat upodobljen v opravi rimskega častnika, v levi roki drži zastavo bele barve z rdečim križem, ali pa jo drži na srcu. V desnici drži vrč z vodo, ki jo poliva na goreče hiše. V nekaterih primerih mu vodo držijo tudi angeli. Velikokrat ob njem naslikajo tudi mlinski kamen, simbol njegovega mučenništva.³

Poslikava na fasadi hiše bi bila glede na vgravirano risbo v ometu in prosojnost barvnih nanosov lahko naslikana v pravi fresko tehniki ali vsaj v kombinirani apneni tehniki, vendar brez podrobnega pregleda in opravljenih naravoslovnih raziskav natančna opredelitev ni mogoča. O pravi freski (ital. al fresco) lahko govorimo le v primeru, da je poslikava s pigmenti naslikana na skrbno pripravljen sveži apneni omet, ki je navadno sestavljen iz vsaj treh plasti. Uporabljeno

vezivo za pigmente je apnena voda ali apneni cvet. Slikati je potrebno kar se da hitro, da se omet ne osuši. Tehnika ne dopušča napak in popravkov, saj se barve takoj vpijejo v omet ter s podlago trajno povežejo ob procesu karbonizacije, ki nastaja ob sušenju apnenih ometov. Videz slikane površine je zaradi tankih, finih nanosov podoben akvarelu, morebitni detajli izdelani secco (na suho-navlaženi omet ali na povsem suho podlago) pa delujejo bolj pastozno. Prava fresko tehnika velja za najkvalitetnejšo in hkrati tudi najstabilnejšo stensko slikarsko tehniko, pogosto pa je kombinirana z apneno secco tehniko, ki je že precej manj obstojna in bolj izpostavljena propadanju.

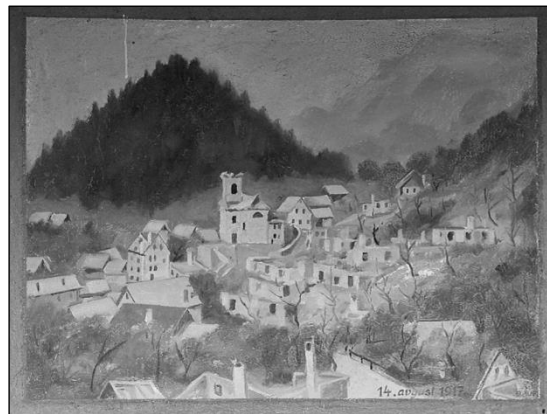
Poslikava je bila v preteklosti že obnovljena. Leta 1997 je bila restavrirana, žal pa poročilo o opravljenih posegih, iz katerega bi bili razvidni obseg opravljenih posegov in uporabljeni materiali, ni bilo izdelano. V času obnove fasade leta 1997 je bil dodan tudi preprost pravokoten okvir.

Poslikava je v zadovoljivem stanju. Barvna površina je rahlo sprana, zbledela, prisotna je površinska abrazija zaradi vremenskih vplivov.

POŽGANA VAS

Stenska poslikava z upodobitvijo požgane vasi Koroška Bela se nahaja na fasadi hiše na cesti Ivana Cankarja 26 na Koroški Beli. Poslikavo je 9. aprila 197_ (zadnja letnica je prekrita z ometom) v spomin na požig vasi, ki se je zgodil 14. avgusta 1917, naslikal K.F. (signatura v spodnjem desnem kotu).

Likovno delo avtorja Franceta Kreuzerja je nastalo po motivu na stari fotografiji iz leta 1917. / Foto: Miro Podgoršek, 2016

Poslikava je v precej slabem stanju kljub temu, da je pod streho in zaščitena pred direktnimi vremenskimi vplivi. Naslikana je na belo podlago, morda z akrilnimi ali zidnimi barvami, ki so že pričele izgubljati svojo vezivnost. Barvna površina se lušči in odpada. Po celotni barvni površini in podlagi je prisotna gosta razpokanost barvne površine, ki je lahko nastala kot posledica predebelih barvnih nanosov, prehitrega sušenja ali neustrezno pripravljene oz. nekompatibilne podlage in same barve. Na področju manjšega odpadlega delčka barvne površine je pod belo podlago mogoče zaslutiti rjavkaste tone, iz česar lahko sklepamo, da se morda pod to poslikavo skriva še ena. Za natančnejše ugotovitve bi bilo potrebno opraviti sondažne raziskave v večjem obsegu, s čimer pa tvegamo izgubo obstoječe poslikave.

³ http://www.pgd-predoslje.si/?page_id=213, 22.7.2017

SONČNA URA NA CERKVI

Naslikana sončna ura je na južni fasadi cerkve sv. Ingenuina in Albuina na Koroški Beli, EŠD 1873, umeščena levo ob vhodu v cerkev. Gre za tip vertikalne sončne ure, preproste naprave, ki s pomočjo sence, ki jo ustvari palica (gnomon), pada na površino številčnice in kaže čas. Tovrstne sončne ure so dokaj značilne za slovenski prostor in se najpogostejše pojavljajo na fasadah starejših hiš, graščin ali cerkva. Žal zaradi novodobnih potreb in načina življenja sončne ure izginjajo iz stavb, saj jih ob obnovah lastniki navadno ne obnavljajo ali nameščajo več. Ohranijo se le še na cerkvah ali objektih, ki so pod spomeniških varstvom in jih je zaradi njihove zgodovinske pričevalnosti in estetske vrednosti vredno ohraniti.

Sončna ura na cerkvi avtorja Branka Čušina st., 2007 / Foto: Miro Podgoršek 2017

Osrednji motiv poslikave na sončni uri je vas Koroška Bela s cerkvijo na sredini ter okoliškimi hišami in hribi. Številčnica je delno vgravirana, številke pa so naslikane na steno, za kazalec je pritrjena toga kovinska palica.

Glede na pričevanje Branka Čušina naj bi bil pobudnik za izdelavo sončne ure upokojeni duhovnik in domačin g. Rožič Franc. Kvančnikov gospod, ki je bival v župnišču. Bil je ljubiteljski astronom, ki naj bi načrt za uro tudi izdelal in namestil kazalec. Pobudo je sprejel takratni župnik g. dr. Stanko Perčič. V letu 1964 jo je poslikal g. Izidor Mole, akademski slikar, ki je takrat slikal freske na oboku cerkvene ladje in prezbiterja. Žal pa ni znano, v kakšni tehniki je bila poslikava izdelana. Glede na preteklo slabo stanje barvne površine je bila poslikava lahko izdelana v seko tehniki z apnenimi vezivi.

Ker je fasada cerkve močno izpostavljena neugodnim vremenskim in klimatskim vplivom, se je barvna plast naslikane ure verjetno sprala in zbledela, zato jo je leta 1990 ob ponovni obnovi fasade rahlo popravil Branko Čušin, istočasno pa naj bi bila premazana z zaščitno tekočino. Ker poslikava ni bila nikoli deležna ustreznih konservatorsko-restavratorskih posegov, je propadala dalje, da je skoraj popolnoma obledela. Leta 2007 je Branko Čušin podobo na sončni uri na novo naslikal z akrilnimi barvami in jih premazal z zaščitnim lakom.

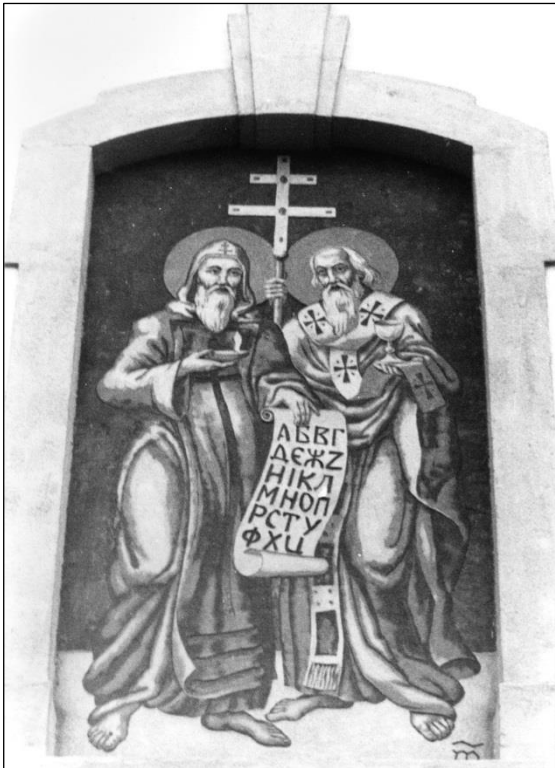
Kljub dobronamernim preteklim obnovitvenim posegom v poslikavo je bila originalna podoba avtorja Moleta žal izgubljena, saj je bila leta 2007 v celoti

preslikana, s tem pa je bila izgubljena tudi njena zgodovinska in estetska vrednost. Tudi stanje trenutne poslikave avtorja B. Čušina ni ravno najboljša, saj je bila na staro, nesanirano podlago naslikana z akrilnimi barvami in premazana z zaščitnim lakom, torej z materiali, ki niso kompatibilni z apneno podlago. Nanos novih materialov je še dodatno zaprlo prvotno površino in preprečilo prehajanje vlage, zaradi česar je prišlo do ponovnega propadanja ometa in luščenja ter odpadanja barvne površine.

Le z natančnim strokovnim pregledom vseh ohranjenih barvnih plasti bi bilo mogoče ugotoviti, ali obstaja možnost ponovne prezentacije prvotne Moletove poslikave.

SVETI CIRIL IN METOD

Podoba Cirila in Metoda nad portalom glavnega vhoda v cerkev, avtorja Izidorja Moleta, sgraffito 1964 / Foto: Raziskovalna naloga zgodovinskega krožka na OŠ Koroška Bela, 1993

Podoba Cirila in Metoda je umeščena v slepo okno nad južnim vhodnim portalom v cerkev sv. Ingenuina in Albuina na Koroški Beli, EŠD 1873. Izdelana je v sgraffito tehniki v štirih barvnih tonih. Najgloblja, prva plast ometa je obarvana rdeče, sledi ji zelena plast, rjava in nato še fina plast nepigmentiranega ometa, ki daje svetlo siv ton. Sgraffito sodi med slikarske stenske tehnike in je po tehnologiji izdelave še najbližje pravi fresko tehniki. Izdela se ga tako, da se na površino nanese več plasti apnenih ometov, ki so različno obarvani. Najpogostejši so izdelani le v dveh ali treh tonih, in sicer v barvi ometa in črni ali rdeči kombinaciji. S posebnim orodjem (oblikovan nožek ali modelirka) se nato izrezuje podobe in po plasteh odstranjuje, strga odvečen omet, pigmenti v ometu pa se povežejo in utrdijo s karbonizacijo apna, ki je prisotna kot glavno vezivo ometa tako kot pri pravi freski.

Arhivski viri navajajo, da je bil nekoč v spomin na evharistični kongres v Ljubljani leta 1935 v slepem oknu osvetljen lesen križ, ker pa je bil močno izpostavljen vremenskim vplivom, je skupaj z električno napeljavo hitro prišel propadati. Brez osvetlitve križ ni več prišel do izraza, zato je na tem mestu slikar Izidor Mole ustvaril novo podobo Cirila

in Metoda, ki naj bi po pričevanjih šla čez Koroško Belo jeseni leta 865. V kroniki je zapisano, da je pri izdelavi podobe sodeloval zidar in cerkveni pevec Anderle Jožef. Podoba naj bi bila izdelana med 5. in 12. oktobrom leta 1964.

Mojstrsko izdelani podobi Cirila in Metoda sta zaradi izredno kvalitetne izdelave še danes (vsaj na videz) v dobrem stanju. Tehnika sgraffita že sama po sebi sodi med najobstojnejše tehnike, drži pa hkrati, da je obstojnost odvisna predvsem od uporabe kvalitetnih materialov in pravilne izdelave.

Za natančnejšo opredelitev trenutnega stanja bi bil potreben pregled površine od blizu. Morebitne potrebne obnovitvene posege naj se, predvsem zaradi vrednosti in ohranitve originalne podobe in substance, prepusti posebej za to izurjenim strokovnjakom.

mag. Tjaša Pristov,
akademska restavratorka

RAZGLEDIŠČE

sv. Florjan

Cesta Ivana Cankarja 9

-

Požgana vas

Cesta Ivana Cankarja 26

-

Sončna ura

Sveti Ciril in Metod

Na pročelju cerkve sv. Ingenuina in Albuina, ki stoji na obzidanem platoju nad križiščem Koroške ceste in Gorske poti, v severnem delu starega gručastega dela Koroške Bele, na vzpetini, ki obvladuje vso vas.

GLEDALIŠČE

Fernando Arrabal Terán

PIKNIK NA BOJIŠČU

Besedilo je nastalo leta 1952 in je prikaz absurdnosti vojaških spopadov. Gre za protivojno satiro, ki je grozote vojne postavila v kontrast z veselim družinskim izletom.

Kaj je absurdnega v vojnah?

Španski dramatik Fernando Arrabal se v tej drami dotika absurdnega, grotesknega in komičnega. Generali v vojni poveljujejo, otroci pa odhajajo na bojišča.

"...pa končajmo vojno...
kako pa...
zelo preprosto:
ti povej svojim tovarišem,
da se sovražniki ne marajo vojskovati,
vi pa povejte isto svojim tovarišem...
pa se bojo vsi vrnili domov...
kaj pa bodo počeli maršali in korporali...
dobili bojo kitare in kastanjete,
pa naj dajo mir...
odlična misel...
vidite kako je to preprosto...
vse je urejeno...
to bo gromozanski uspeh...

~

...rafal iz strojnice vse štiri pokosi....
mrtvi padejo na tla..."

Gledališče absurda kaže drugačno podobo sveta, podobo, ki je nismo vajeni.

Prizora iz gledališke predstave *Piknik na bojišču*.
Foto: Nik Bertoncelj, 2017.

Gledališka predstava »piknik NA BOJIŠČU« v prevodu Bruna Hartmana in režiji Marije Palovšnik je nastala v produkciji gledališke skupine Teater, prof., ki jo sestavljamo profesorji Gimnazije Jesenice.

Marija Palovšnik

ODER

*Gledališka dvorana kulturnega hrama na
Koroški Beli*

Gledališka dvorana v Kulturnem hramu na Koroški Beli / Foto: Nik Bertoncelj

VR instalacija

Navidezna resničnost: »Koroška Bela«

Prvoosebna izkušnja »Koroške Bele« prek rabe VR / Foto: Uroš Marinkovič, 2017

Potujte po Koroški Beli z uporabo VR (virtual reality, navidezna resničnost) tehnologije. Z uporabo očal Oculus Rift lahko udeleženci za kratek čas podoživite dogodek, ki temelji na zgodovinskih dejstvih iz leta 1917, kot ga vidi Uroš Marinkovič, računalniški animator pri Art Rebel 9.

Kultura - OHRANJANJE TRADICIJ

STRELJANJE Z MOŽNARJI

Običaj streljanja z možnarji na Koroški Beli sega v čas pred prvo svetovno vojno. V spominskih zapiskih k zgodovini župnije Koroška Bela je župnik Franc Košir za leto 1917 zapisal: »V nedeljo 19. avgusta se je praznovalo običajno cerkveno žegnanje ali dedicationis ecclesiae aniversarium. V mirnih časih bil je to za župnije veličasten in vesel praznik, ki smo ga poveličevali s slovesno božjo službo, z zvonjenjem in streljanjem, z zastavami in mnogokrat žal tudi s hrupnim veseljem. Ta dan pa...«

Tradicija streljanja z možnarji je bila na Koroški Beli prekinjena po drugi svetovni vojni in zadnji možnarski poki so odjeknili v 60. letih prejšnjega stoletja. Star običaj streljanja z možnarji smo obudili leta 2002, ko je bilo ustanovljeno Kulturno društvo Možnar Koroška Bela. S streljanjem z možnarji smo sodelovali pri izvedbi Uverture 1812 P.I. Čajkovskega, ki ga je Simfonični orkester RTV Slovenija izvajal na slovesnosti ob 1000-letnici Bleda ter ob otvoritvi viadukta Črni Kal, streljali pa smo tudi na otvoritvi Vojaškega muzeja v Pivki, na Erazmovih dnevih v Predjambi, ob jubileju Poslovne šole Bled, ob praznikih v krajevni skupnosti Javornik-Koroška Bela.

Možnarji / Foto: Črt Laharnar, 2017

Na Koroški Beli možnaristi tradicionalno streljamo ob vstajenjski procesiji na Velikonočno nedeljo in za praznik dela, 1. maj.

Janez Sterle

»Velikonočna nedelja. Jutro se prebuja.

Po ozki cesti, ki vodi skozi Koroško Belo,
vas na Gorenjskem,
se vije velikonočna procesija.
Na čelu procesije je župnik.

Pritrkovalci v zvoniku cerkve
svetega Ingenuina in Albuina
čakajo pravega trenutka,
da udarijo po zvonovih.

Na vzpetini nad vasjo
možnarji.

S prižganimi plamenicami na dolgih palicah
čaka skupina fantov...«

PRITRKAVANJE in pesem štirih

Prvotni trije zvonovi v zvoniku na Koroški Beli so bili bronasti z glasovi D – FIS – A. Vlili so bili leta 1802 v livarni J. J. Samassa v Ljubljani. Konec leta 1916, med prvo svetovno vojno, so veliki zvon sneli avstro-ogrske vojske in ga odpeljali za pretopitev v topove. 14. avgusta 1917, ko so italijanski letalci bombardirali vas, sta zvonova zadnjikrat zazvonila in »klicala« na pomoč. Vojaščina je s pogorišča vzela še srednji zvon. Mali zvon je bil zaradi ognja tako poškodovan, da ga niso mogli več uporabiti. Ker župna cerkev ni imela nobenega zvona, so v tovarni na jeseniški Savi naročili en

jeklen zvon, uglasen na A, ki je bil v zvonik obešen konec novembra 1917, leta 1920 pa še dva nova jeklena zvonova z glasovoma BIS in FIS, ki jih je vlila Kranjska industrijska družba. Železni zvonovi so vesele in žalostne dogodke naznanjali do 13. novembra 1986, ko so jih sneli in zamenjali z novimi, bronastimi zvonovi.

Leto 1986, bronasti zvonovi za »pesem štiri« pred glavnim vhodom v cerkev / Foto: Branko Čušin ml.

Po posvetitvi v nedeljo, 16. novembra 1986, so zvonove potegnili v zvonik in ob dvanajsti uri začeli z njimi pritrkavati. Zvonovi so iz zlitine PCuZn10Si. Prvi zvon ima glas D in tehta 1200 kg. Posvečen je sv. Ingenuinu in Albuinu in ima napis: *"Treska in hudega vremena varuj nas, o Gospod"*. Drugi zvon z glasom F, ki tehta 716 kg, ima napis *"Marija, kraljica miru, prosi za nas"*. Tretji zvon ima glas G in tehta 520 kg, na njem pa je zapisana prošnja: *"Sv. Jožef, varuh družin, prosi za nas"*. Četrty, najmanjši zvon ima glas B, tehta 326 kg in ima napis: *"Sv. Barbara, priprošnjica za srečno zadnjo uro, prosi za nas"*. Melodija zvonov je vzeta iz opere Parsifal skladatelja Richarda Wagnerja.

Prvi resni začetki pritrkavanja - igranja na cerkvene zvonove - na Koroški Beli segajo v leto 1982. Pred tem časom so v zvoniku zvonili mežnarji. V skupini imamo 12 pritrkovalcev. Redno se udeležujemo pritrkovalskih srečanj, ki vsako leto v maju potekajo v drugi župniji. V zvoniku pritrkavamo za vse pomembne cerkvene praznike, kot gostje pa smo povabljeni tudi v druge župnije.

Marko Zupancič

DOBROTE iz domačih ognjišč

Za skupine kmečkih žena, ki so želele več kot le okrilje svojih domov, je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja poskrbela Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. Ustanovila je

aktivne kmečkih žena, kjer so žene s pomočjo kmetijskih svetovalk doživljale številna druženja, ki so jim prinašala znanje in razvedrilo. Iz aktivov so kasneje nastala društva. V enem izmed njih so našle novo obzorje žene iz današnjih jeseniške, kranjskogorske in žirovniške občine. Sedanjo obliko je naše društvo dobilo jeseni leta 1997. Šlo je namreč na dvoje. V našem – Društvo podeželskih žensk pod Golico in Stolom, ki je dobilo ime, v katerem sta omenjeni imeni dveh karavanških lepotic, se družijo članice z jeseniške in iz žirovniške občine. 120 nas je.

Na Koroški Beli naše članice pod okriljem Milke Zavelcina velikodušno pripravljajo sladke dobrote in druge priboljške za pogostitve na prireditvah v domači vasi in drugod, sodelujejo na kulturnih in ostalih prireditvah.

Iz porušenih belskih hiš so zrasli novi domovi. Z ljubeznijo jih ohranjamo zanamcem. Da toplota domačih ognjišč širi spoštovanje do zdravih, doma pridelanih jedi in družine povezuje v trdne temelje slovenstva.

Za Društvo podeželskih žensk
pod Golico in Stolom
zapisala Darja Jakopič, predsednica

Prostor - KULTURNA DEDIŠČINA

Koroška Bela je najstarejše naselje v občini Jesenice. Zgodovinska dejstva o starosti kraja, pestrost(i) zgodovinskih dogodkov, prisotnost umetnostno-zgodovinskih prvin ter etnološko izročilo v kraju so del kulturne dediščine⁴ ter so odslikave preteklosti, vidne v današnjem prostoru in času. Glede na površino, raznolikost ter relativno številčnost ohranjenih enot dediščine sodi Koroška Bela med večja območja v občini Jesenice, kjer so predvidene in tudi predpisane varstvene usmeritve za ohranjanje obstoja in celovitosti registrirane dediščine in spomenikov, ki so prepoznani kot vrednota.

V strokovnih zasnovah varstva kulturne dediščine za območje občine Jesenice⁵, ki jih je pripravil Zavod za varstvo kulturne dediščine v letu 2008, je za kraj Koroška Bela uvedenih 25 enot kulturne dediščine, med drugimi tudi ena degradirana – Maričnikova hiša (EŠD 10126). Znotraj naselbinske dediščine »Vaško jedro, EŠD 16400« so samostojne enote stavbne in memorialne kulturne dediščine. V Registru nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo (l. 2017) ni vpisa za stavbno dediščino Gasilski dom (EŠD 410021), objekta, ki je bil obnovljen po letu 2008 z vidnimi

⁴ KULTURNA DEDIŠČINA so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih skupnost opredeli kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Kulturna_dedi%C5%A1%C4%8Dina. Dne 5.8.2017

⁵Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine za območje občine Jesenice. ZVKD Kranj, 2008. Vir: http://giskd2s.situla.org/evrdd/SZ/eVRD_SZ_Jesenice_2008_02_00.pdf. Dne 5.8.2017

predelavami in odstranitvijo stolpa. Območja, stavbe ali grajeni sestavi nepremične kulturne dediščine imajo lahko zgodovinski, umetniški, znanstveni, družbeni ali tehniški pomen. So vir in dokaz človeške zgodovine in kulture ter s tem povezanih kulturnih dobrin in vrednot. Merilo za vpis v register kulturne dediščine je avtentičnost – neponarejenost in izvirnost. Le avtentično ima namreč vrednost. S posegi v prostore kulturne dediščine, glede na način prenove in tudi z integracijo novih posegov lahko pripomoremo k urejanju prostora in (so)ustvarjanju kvalitete bivalnega okolja.

Naselbinska dediščina Koroške Bele – Vaško jedro (EŠD 16400), delno obsega tudi območje pogorišča iz leta 1917.

Območje naselbinske dediščine Vaško jedro – Koroška Bela (EŠD 16400) z enotami nepremične kulturne dediščine. Vir: GIS KD, Ministrstvo za kulturo, ZVKD Kranj, 2016

Pristojna strokovna služba Zavoda za varstvo kulturne dediščine je v letošnjem letu pričela s ponovnim vrednotenjem območja naselbinske dediščine s presojo stopnje ohranjenosti in degradiranosti ter vplivov na podobo krajine znotraj in ob robu naselbinske dediščine »Vaško jedro« na Koroški Beli. V register se je vpisala tudi nova enota: Turško znamenje (EŠD 30428), memorialna dediščina, pomembna za strokovna področja etnologije, umetnostne-zgodovine in zgodovine.

Koroška Bela obstoječe vrednote kulturne dediščine ima, tudi take, ki so degradirane in spregledane. Se bo ne glede na zabeležena strokovna vrednotenja in norme v kraju v prihodnosti ohranilo tisto, kar bodo želeli in hoteli ljudje, današnji prebivalci z njim lastnimi prepričanjmi in vrednotami?

Petra Alič

Misli

»Čas je oblasten gospodar nad vsem,
kar človek ustvari,
človek ustvarjalec sam pa pogosto
najbrezobzirnejši uničevalec
vsega podedovanega.«

France Stele

ZGODOVINSKE ZABELEŽKE

o urejeni in nadzorovani gradnji

Leta 1910 je bilo na Koroški Beli 105 hiš. Čez 20 let je bilo v vasi zgrajenih le 7 hiš več. Za leto 1931 je tako zavedenih na Koroški Beli 112 hiš.

Podoba Koroške Bele pred bombardiranjem. »Prijazna, mična, lepa vas na Gorenjskem« je zapisano v časniku Slovenec, dne 16.8.1917. / Foto: razglednica, odposlana, osebni arhiv Petre Alič

STAVBNI RED za Kranjsko razun občinskega ozemlja deželnega stolnega mesta Ljubljane dne 25. oktobra l. 1875 in **Postava** od 5. januarja 1882, veljavna za vojvodino Kranjsko, s katero se razglašajo določila glede stavb v okrožji podeljenskih jamski polj. **Franc Jožef I. r.**

Zakoni in ukazi

O stavbni privolitvi.

§1

Kedaj je treba stavbne privolitve?

Oblastnijske (gosposkine) privolitve k stavljenju je potreba, če se hoče kaj na novo postaviti (zidati), pristaviti ali prestaviti (prizidati, prezidati) ali na poslopjih že stoječih in drugih stavbnih stvareh kaj bistvenega popraviti ali prenarediti.

§51

Fasada (čelo, lice poslopja)

Na ulice obrnjena stran poslopij (fasada) ne sme biti dobremu okusu zoprna (nasprotna), ter je prepovedano, nabarvati preživo, da v oči bode (da je za oči škodljivo).

§55

.....

Oblastnija utegne ukazati, da se na ulicah vsa zemljišča, kolikor niso s poslopji obdana, ogradijo na način, ki je kraju priličen.

i.p.d.

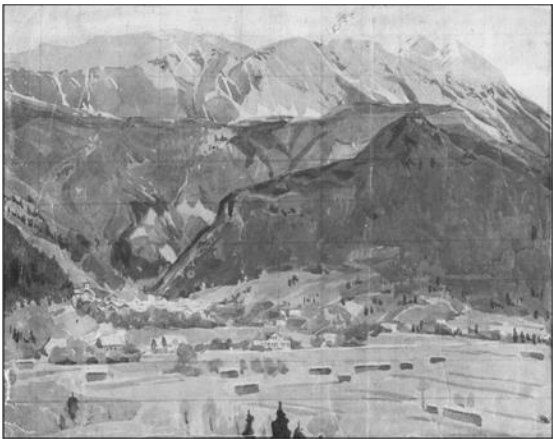
Občina Jesenice, Krajevna skupnost Slovenski Javornik – Koroška Bela: STANOVANJA: naseljena in nenaseljena, 2015.

Naselja v krajevni skupnosti	NASELJENOST 2015		
	STANO VANJA	naseljena	ne naseljena
Potoki	41	36	5
Koroška Bela	907	789	118
Javorniški Rovt	141	85	56
Slovenski Javornik	761	669	92
Podkočna	18	16	2
Vir: Statistični urad Republike Slovenije, 1.1.2015			

o ljudskem štetju

Leta 1921 je imela Koroška Bela 50 prebivalcev manj kot v letu 1910. Na zmanjšanje števila prebivalstva je vplivala tudi vojna, izguba nepremičnin in premičnin v požaru in posledično težko življenje v nadaljnjih letih. V aprilu l. 1921 se je razdelila med pogorelce vladna podpora. Leta 1931 je bilo na Koroški Beli 763 prebivalcev, 7 več glede na leto 1910.

Ljudsko štetje	se je izvršilo konec l. 1910. V občini oz. župniji se je našelo 2711 prebivalcev, za 1049 več kakor pred 10 leti (l. 1900)	
1910	PREBIVALCI	HIŠE
Koroška Bela	756	105
Javornik	1730	101
Potoki	104	20
Javorniški Rovt	121	27
Vir: NŠAL, ŽA Koroška Bela, Kronika 1902 – 1939		

Koroška Bela, zastor / Foto: osebni arhiv Branka Čušina ml.

Ljudsko štetje	se je izvršilo 1. februarja 1921. V občini oz. župniji se je našelo 2647 prebivalcev.		
1921	PREBIVALCI		
	skupaj	m	ž
Koroška Bela	706	336	370
Javornik	1735	909	826
Potoki	98	51	47
Javorniški Rovt	108	58	50
Po veri je rim. katoliških 2636 in 11 evangeljske vere.			
Po narodnosti: Slovenci 2546, Srbi 4, drugi Slovani 18, Italijan 1, Nemci 77 in Madžar 1			
Vir: NŠAL ŽA Koroška Bela, Kronika 1902 – 1939			

* Ob istem času se je izvršil popis živine. Stanje živine je bilo sledeče: konji 38, voli 70, krave 184, druga goveda 196, prašiči 212, ovce 324, koze 177 in perutnine 1256.

Ljudsko štetje	Podatki štetja so sledeči (1.4.1931): v občini je 318 hiš, v katerih prebiva skupno 3045 oseb.				
1931	ljudi				
vasi	hiše	družine	skupaj	m	ž
Koroška Bela	112	118	763	368	395
Javornik	163	478	2044	1064	980
Potoki	19	23	112	55	57
Javorniški Rovt	24	29	126	70	56
Po veroizpovedi se razdeli: rimokatolikov 3022, pravoslavnih 10, protestantov 9, adventisti 3, mohamedanec 1					
Vir: NŠAL ŽA Koroška Bela, Kronika 1902 – 1939					

Koroška Bela pozimi med leti 1928 in 1935 / Foto: osebni arhiv Petre Alič

Občina Jesenice, Krajevna skupnost Slovenski Javornik – Koroška Bela: PREBIVALSTVO 2017

Naselja v krajevni skupnosti	2017 PREBIVALSTVO		
	skupaj	m	ž
Potoki	107	59	48
Koroška Bela	2029	1010	1019
Javorniški Rovt	271	154	117
Slovenski Javornik	1888	956	932
Podkočna	62	31	31
Vir: Statistični urad Republike Slovenije, 1.1.2017			

Kulinarika

»Kruha ne naredi moka, ampak roka.«

DOMAČI KRUH iz

Soltarjeve KMEČKE PEČI

Sestavine

2 kg moke tip 850
8 dag kvasa
2 zvrhani žlički soli
1,2 l vode
(malo sladkorja in žlička moke za nastavek)

Vse sestavine in pripomočki morajo imeti sobno temperaturo. Pripravimo kvasni nastavek iz 1 ½ dl mlačne vode in kvasa. Medtem ko čakamo, da kvas naraste, pripravimo ognjišče v peči. Peč očistimo z grebło in zakurimo z eno butaro, in ko čakamo, da pogori, zamesimo testo za kruh. Moko presejemo v skledo, v katero bomo mesili. Ob robu posujemo dve žlički soli tako, da sol ne pride takoj v stik s kvasnim nastavkom. Vlijemo 1 l mlačne vode in premešamo, nato dodamo še kvasni nastavek. Mesimo tako dolgo, da je testo gladko in se ne prireja več rok. Testo naj bo mehko, a ne preveč, zato vodo, ki nam je ostala, prilijemo po potrebi. Pokrijemo in pustimo vzhajati. Na žerjavici v peči naložimo eno naročje rajklnov in pustimo, da pogorijo. Če želimo, lahko testu, ki že malo vzhaja, dodamo 1 dl pogrete domače masti (ali olja) in ponovno premesimo. Čez ½ ure pogledamo v peč, če imamo žerjavico, jo razgrnemo po peči. Testo

DOGODKE NA VASI SO OMOGOČILI

Organizator

FARNO
KULTURNO
DRUŠTVO
KOROŠKA
BELA

v sodelovanju

VOJAŠKI MUZEJ
SLOVENSKE
VOJSKE

MUZEJ NOVEJŠE
ZGODOVINE SLOVENIJE

in

oblikujemo v hlebčke in pustimo vzhajati. Ko je peč dovolj razgreta in testo vzhajano, v peči ostalo žerjavico pogrebemo k vratom, vzamemo ročaj od starega omela, nanj obesimo vlažno krpo in pobrišemo peč. Vzamemo pest koruznega zdroba in posujemo po peči. Če moka zlato porumeni, je peč pripravljena za peko. Na lopar, ki ga posujemo z koruznim zdrobom prevrnemo hlebec in ga premažemo s črno kavo – mlekom – ali vodo, prerežemo na križ ali tri zarez. Ker smo posuli lesen lopar z zdrobom, nam bo hlebček, ko ga bomo vložili v peč, lepo spolzel iz loparja. Peč zaveznemo in zapremo. Po 15 minutah pogledamo v peč in hlebce malo odvrnemo. Po 45 minutah hlebček vzamemo iz peči, ga ometemo, potrkamo, da prijetno zadoni in takrat je kruh pečen. Nato ga z mokro krpo obrišemo ali premažemo z maslom, da bo skorjica še okusnejša. Dober tek!

Zlata Kavčič

Prva PESEM

Moja vas

Med griče zelene
so stisnjene hiše rumene,
v dolini pa potek se vije,
ki v reko se Savo izlije.

Seveda, to Koroška je Bela,
vas, ki ni bila vedno vesela,
saj del nje pod plazom je bil zakopan,
del pa med vojno bil je požgan.

Tu se jaz sem rodil,
tu lepote mladosti sem pil,
zakaj se ne bi spominjal nazaj,
saj ta vas je moj rojstni kraj.

Franci Tušar

Podobnica

Rebus včasih imenujemo tudi slikovna uganka ali podobnica. Poleg navadnega rebusa poznamo še dve najbolj pogosti obliki, in sicer rebusoid ter rarebus. Vsak od teh je lahko palindromni oz. povratni, kar pomeni, da rešitev preberemo nazaj. Sestavil Uroš Sterle

REBUSOID

Ključ: 3-2-5-1

Geslo: 7-4

AGRARNA SKUPNOST
KOROŠKA BELA - JAVORNIK

Tisk – AM Anita Abram

Foto Čebtron

ZADRUŽNA ZVEZA
SLOVENIJE, z.o.o.

elektro
gorenjska

Tehnični biro Jesenice, d. d.

ENERGETIKA - železarna Jesenice, d.o.o.

Berce, d.o.o., Jesenice

Prireditev sofinancira:

OBČINA JESENICE

Rešitev podobnice:
koš ro (grška črka) kabel A → Koroška Bela

KOROŠKA BELA 2017

Vas Koroška Bela / Foto: Jani Kolman, 2017

Koroška Bela / Foto: Jani Kolman, 2017

Žahvala

strokovnim, umetniškim in tehničkim sodelavcem, ustanovam ter donatorjem,
ki ste s svojimi dejanji pripomogli k realizaciji vseh aktivnosti v okviru kulturnega projekta v vasi na Koroški Beli.

Marici in Andreju Palovšniku v prvi vrsti za dano možnost in Farnemu kulturnemu društvu Koroška Bela, ki je vzel kulturni projekt pod svoje okrilje.
Krajanom za posredovano gradivo in učencem osnovne šole za pogled na Koroško Belo v letu 2017.

Hvala, vaščani:

Andrej, Mari, Miro, Sandi, Andrej, Gregor, Maja, Črt, Strelc, Tjaša, Katja, Tomi, Caci, Stanko, Zlata, Helenka, Uroš, Janez, Lotti, Matej, Ema, Majda.

Posebna zahvala: mag. Matjažu Ravbarju, mag. Marku Štepcu, dr. Marku Potočniku, Poloni Torkar, Gregorju Feletu, Janiju Kolmanu,
Tomažu Marzidovšku, Klemenu Štefelinu in PGD Begunje, Sašu Gašperinu.

Za dejanja, ki govorijo o spoštovanju kulture nekdanje slovenske vasi, se vsem najlepše zahvaljujem.

Petra Alič

2017

